AVRUPA ÖRGÜTLERİ NEZDİNDE GÖKÇEADA'NIN BİR AZINLIK SORUN ALANI OLARAK YAPILANDIRILMASI

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN*

Öz

Gökçeada tarihten günümüze stratejik konumuyla önemini korumuştur. Türkiye Cumhuriyeti adası olarak, adanın Yunanistan'la ve dolayısıyla Avrupa'yla sınır bölgesinde yer alması ve Rum unsurunun varlığı, Gökçeada'nın Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gündeminde adının geçmesinin temellerini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Yunanistan'la/Avrupa Birliği'yle sınırını oluşturması dışında, daha geniş bir bakışla Türk dünyasının da Ege Denizi'ndeki sınırında yer almaktadır. İşte bu konumda yer alan Gökçeada, ortak kaderi paylaştığı Bozcaada'yla birlikte, 1990'lardan günümüze, Yunan politikacılar ve Gökçeada'dan göç etmiş Rumların diasporik taleplerinin de etkisiyle, AB ve AK/AKPM metinlerinde bir azınlık sorun alanı olarak yapılandırılmıştır. Bu çalışmada, AB ve AKPM gündemindeki önerge, rapor ve karar metinleri incelenerek adanın ne şekilde sunulduğu ve sorunlu alan olarak yapılandırılma süreci izlenmiştir. Sonuçta, mevcut durum gelişmeler ışığında değerlendirilmiş ve bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Gökçeada, İmroz, AB, İlerleme Raporu, AKPM.*

Abstract
The Construction Of Gökçeada As A Minority Issue By European Organizations

The strategic importance of Gökçeada has been a vital point throughout its history. Being on the border between Turkey and Greece, and also EU, and long-established ethnic Greek population lead toan involvement of European Union and Council of Europe. In a broader context, the island is also on the border of Turkish world in the Aegean Sea. The island has been constructed as new minority issue area through the texts of EU and PACE

* Niğde Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

217_Cigdem_Sahin.indd 1 31.08.2015 17:34:11

with the influence and demands of Greek politicians and diaspora since 1990s. This study analyzes the construction process by following the texts of motions, reports and decisions of mainly, EU and PACE. In the last part, some suggestions are made.

Keywords: *Gökçeada, Imbros, EU, Progress Report, PACE.*

Giriş

Yerleşimli adalar konusunda pek de zengin olmayan Türkiye için en büyük adası olan Gökçeada turizm anlamında bilinirliği olmakla birlikte, özellikle son yıllarda Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) raporlarında yer alması itibariyle de önem kazanmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinde ve coğrafi sınırında yer alan ada, Lozan Antlaşması'ndan itibaren ihtilafsız Türk toprağı olduğundan, geçmişten günümüze hassas Ege Adaları sorunu denilen yapının içinde yer almamış, bu bağlamda ilişkilerin doğrudan değil dolaylı yansıdığı bir konu olmuştur. Adada ve ada dışında varlığını sürdüren Rum etnik yapısı, sosyal, kültürel ve siyasal boyutta ilişkilerin görünür hale gelmesinin temelini oluşturmaktadır. Ancak 1990'lardan ve özellikle 2000'li yılların başından itibaren, Gökçeada'dan (ve Bozcaada'dan) göç etmiş olan Rumlar'ın diasporik faaliyetleri görünmeye başlanmış, adada kalan taşınmazların mülkiyetleri, eğitim, dini yaşam gibi konularda yükselen talepler, konunun hukuksal, toplumsal ve siyasal yönlerden de öne çıkmasına neden olmuştur.

Günümüzde bu durumun sadece Türkiye-Yunanistan ya da Türkiye -adadan göç etmiş Rumlar ilişkileri olarak okunması- yanlıştır. Türkiye'nin üye olduğu ilgili uluslararası örgütler ve AB'nin, bu kapsamda göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kısaca Gross Raporu olarak anılacak olan ve insan hakları-azınlık hakları konusunda uluslararası siyasette otoritelerden biri olarak kabul edilen Avrupa Konseyi'nin çatısı altında AKPM tarafından kabul edilen Gökçeada (ve Bozcaada) hakkındaki rapor[1], ilgili 1625 (2008) sayılı karar ve AB nezdinde her yıl aday ülke konumundaki Türkiye'nin izlenmesi aracı olarak Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporları, incelenmesi gereken örneklerdir.[2] Bu raporların hazırlanışı sürecinde, ilgili kurumlara yapılan uluslararası başvuru ya da şikayetler de değerlendirilmekte, AB bu doğrultuda siyasal, ekonomik ve kurumsal bazda Türkiye'ye her yıl yenileri eklenen şartlar öne sürmekte ve bunlar Türkiye tarafından AB üyeliği yolunda ilerleyebilmek için çoğu zaman yerine getirilmektedir. Bu kapsamdaki çok sayıda

[1] Andreas Gross, "Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): Preserving the Bicultural Character of the Two Turkish Islands as a Model for Cooperation Between Turkey and Greece in the Interest of the People Concerned", *Committee on Legal Affairs and Human Rights Report,* Doc. 11629, PACE, 6.6.2008. (Çevrimiçi) *http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=12011&Language=EN,* 21.5.2010.

[2] Çiğdem Şahin ve Coşkun Kayabalı, "Avrupa Birliği'nin Bakışıyla Gökçeada: İlerleme Raporları ve Etkileri", *Gökçeada Değerleri Sempozyumu Bildiriler,* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada, 2008, s. 145-155.

217_Cigdem_Sahin.indd 2 31.08.2015 17:34:11

konudan biri de, 2004 yılından itibaren AB'nin insan hakları-azınlık hakları kapsamında değerlendirdiği Gökçeada'dır. Sadece Türkiye-Yunanistan değil, Türkiye-AB sınırında *sorun yaşanan yer* görüntüsü oluşturulmakta, uluslararası örgütler nezdinde yaşanan girişimlerle Gökçeada bir azınlık sorun alanı olarak yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla Türk Dünyası ile AB'nin de Ege Denizi'ndeki sınırında yer alan Gökçeada'nın neden bu gelişim sürecinde yer aldığını, hangi aktörler ve etkenlerin rol aldığını, amaçları ve ne gibi sonuçlar doğabileceğini incelemek gereklidir. Bu çalışmada, AB ve AKPM önergeleri, raporları ve kararları üzerinden, Gökçeada'nın azınlık sorun alanı olarak yapılandırılması süreci araştırılacak, bu gelişmelerdeki aktörler ve etkenlerin güncel analizi yapılacak, olası sonuçlar ortaya konacak ve bazı öneriler sunulacaktır.[3]

1. Gökçeada ve Uluslararası İlgi

Gökçeada, Türkiye'nin en büyük adasıdır ve idari olarak Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Türkiye'nin batı sınır ucunu da içeren (Gökçeada İnceburun/Avlaka Burnu) adanın 2013 yılı nüfusu 8830'dur. 1950'lerde 6.000'den fazla Rum asıllı vatandaşın yaşadığı Gökçeada'da, günümüzde yaklaşık 300 civarında Rum asıllı vatandaş yerleşik olarak varlığını sürdürmektedir.[4] Dönemdeki adıyla 1455 yılında ilk kez Osmanlı idaresine girmiş olan *İmroz*[5], yaklaşık 450 yıl sonra Balkan Savaşları sırasında 31 Ekim 1912 tarihinde Yunan deniz kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, 1. Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından askeri üs olarak kullanılmıştır. Lozan Barış Antlaşması, İmroz'un Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılmasını sağlayan antlaşma olmuştur.[6] 22 Eylül 1923'te adanın yönetimi devralındıktan sonra, Lozan Antlaşması 14. maddesi gereği 1927

[3] Gökçeada ve Bozcaada, gerek tarihi gerekse hukuki olarak birlikte değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada iki ada birden değerlendirilmeyecek, Gökçeada özelinde gelişmeler detaylandırılacaktır. Bunun sebepleri, iki ada içinde Gökçeada'nın gerek dini gerekse tarihsel olarak merkezi konumda bulunması, günümüzde Gökçeada'da daha fazla sayıda Rum kökenli vatandaşımızın yaşıyor olması ve girişimlerin daha çok Gökçeada üzerinden yapılması neticesinde, çalışmanın Gökçeada hakkında toplanan bilgiler ışığında hazırlanmasıdır. Diasporik söylemler de, bir *'İmrozluluk'* kimliği üzerinden sunulmaktadır.

[4] Selver Özözen Kahraman, "Gökçeada'da Göçlerin Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri", *Coğrafi Bilimler Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, 2005, s. 46.

[5] Kritovulos, *Kritovulos Tarihi 1451-1467,* Çev. Ari Çokona, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012.

[6] Lozan Barış Antlaşması'nda İmroz'la ilgili maddeler ve belgelerin tümü için, bkz. Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler,* Takım: II, Cilt: II, No: 348, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, (t.y.), s. 6-7, 122. Lozan'da yapılan düzenlemeye göre kısaca, İmroz adası (ile birlikte Bozcaada ve Tavşan adaları) Türkiye'ye bırakılmıştır; İmroz adasında (ve Bozcaada'da) yerel (Mahalli) yönetimle, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütü oluşturulacaktır; Adada (ve Bozcaada'da) düzenin korunması yerli halktan seçilmiş ve özel yönetimin idaresinde bir polis örgütünce sağlanacaktır; İmroz (ve Bozcaada) Türkiye ile Yunanistan arasındaki Rum ve Türk mübadelesinin dışında tutulacaktır; Barış Antlaşması'nın her iki ülkede onayı tamamlanınca, Yunan birlikleri ve idareciler İmroz'dan (ve Bozcaada'dan) çekilecektir; Adada yaşayan hiç kimse, siyasal ve askeri davranışı ya da herhangi bir ülke lehine yaptığı yardımdan dolayı tedirgin edilmeyecektir; Adada yaşayan herkese Antlaşma'nın imzalandığı tarihe kadarki tüm adi ve siyasal suçlar için tam bir genel af çıkarılacaktır.

217_Cigdem_Sahin.indd 3 31.08.2015 17:34:11

yılında çıkarılan 1151 sayılı kanunla Ada (ve Bozcaada) için, özel bir idari yapı oluşturulmuştur.[7] 1940'lardan itibaren adada iskan politikası kapsamında iç göç yoluyla yerleşimlerin başlaması ardından, ülkenin gelişim süreciyle birlikte idari sahası iyice belirginleşen Gökçeada'da, Bozcaada'yla birlikte günümüzde var olan iki örnekten biri olarak *'Gökçeada Mahalli İdare Başkanlığı'* adıyla yerel yönetim birimi bulunmaktadır.[8]

Lozan Barış Antlaşması'nda özel bir konumda ele alınan adalar kapsamında Gökçeada, 1990'lı yılların sonuna kadar uluslararası anlamda bir ilgi veya müdahale konusu olmamıştır. Ancak 2000'li yılların başından itibaren adaya uluslararası bir ilgi yönelmiş, örgütsel temelde Türkiye'nin taraf/ilişkili olduğu aktörlerin gündeminde yer almaya başlamıştır; bir azınlık sorun alanı olarak gündemde tedrici olarak adı duyulmaya başlamıştır. Bu gündemin gelişmesinde rol alan en önemli aktörler, adadan göç etmiş Rumlar ve diasporik faaliyetleri, Türkiye'deki/adadaki Rum toplumunun temsilcileri ve hem adada hem de değişik ülkelerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının girişimleridir. Ancak gündemin resmi düzeyde siyasallaşmasını sağlayan aktörler ise, çoğunlukla Yunan parlamenterlerin başlattığı girişimler neticesinde Avrupa örgütleri nezdinde özellikle AB ve AKPM olmuştur. Bu konudaki belirgin araçlar ise, sunulan önergeler, bunların bir kısmı neticesinde hazırlanan raporlar ve alınan kararlardır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, AB, AKPM, önergeler, raporlar ve kararlar ile sürecin gelişimdeki önemli aşamalar ve aktörler analiz edilecektir.

2. Gökçeada'nın AB ve AKPM Gündemine Girmesi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 2000'li yılların başları, Türkiye'nin AB politikasında hızlı bir atılım yapılmaya çalışıldığı yıllardır. Özellikle gerçekleştirilen Anayasal değişiklikler, TBMM'nin 2002-2004 arasında kabul ettiği sekiz AB uyum paketi, hızlı bir AB'ye yasal ve idari düzeyde uyum temellerine yönelik olmuştur.[9] Bu dönem sivil toplumun da güçlendiği dönemdir.[10] Özellikle cemaat vakıflarının mülkiyet konusuyla ilgili hükümet tarafından gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve girişimler de bu süreçte harekete geçirici bir etken olmuştur.[11] Hükümetçe oluşturulduğu iddia edilen haklar ve özgürlükler söyleminin, aslında bu AB uyum sürecinde

---

[7] "25.6.1927 Tarihli ve 1151 Sayılı Bozcaada ve İmroz Nahiyelerinin Mahalli İdareleri Hakkında Kanun", *Resmi Gazete,* tarih: 20.7.1927, sayı: 638. Kanun metnine Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi'nden ulaşılabilir: (Çevrimiçi) *http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.3.1151&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=3&No=1151,* 24.2.2012.

[8] Mahalli İdare Başkanlığı, Gökçeada Kaymakamlığı, 2014. (Çevrimiçi) *http://www.gokceada.gov.tr/mahid.html,* 10.10.2014.

[9] ABGS, *AB Uyum Yasa Paketleri,* T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2007.

[10] E. Fuat Keyman, *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha,* Ankara, 2006.

[11] Dilek Kurban ve Kezban Hatemi, *Bir 'Yabancı'laştırma Hikayesi: Türkiye'de Gayrımüslüm Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu,* TESEV, İstanbul, 2009, s. 24-27.

217_Cigdem_Sahin.indd 4 31.08.2015 17:34:11

üstlenilen zorunlu adımlar olduğunu ifade etmek gereklidir. Kürtlere tanınan kültürel haklar, çok kültürlü söylem temelinde uluslararası çıkışlar, Türkiye'nin sonraki yıllarda karşılaşacağı gelişmelerin de temelini oluşturmuştur. Bu insan hakları söylemi üzerinde temellendirilen siyasi diyalog süreci, şüphesiz azınlık ve diasporik talepler için de uygun olan zemini hazırlamıştır. Gökçeada'dan çeşitli sebeplerle 1960'lardan itibaren göç etmiş olan Rumlar'ın diaspora örgütlenmesinin taleplerinin bu yıllarda yoğunlaşmaya başlaması, tesadüf olarak karşılanmamalıdır. Dolayısıyla bu talepler, uluslararası platformlarda Türkiye'de ulusal süreçlerin lehlerine işlemediği, hak ihlallerinin yaşandığı şikayetleri ve söylemleri üzerinden yapılandırılmaya başlanmıştır.

Böylesi bir genel görünüm çerçevesinin çizildiği dönemde, Gökçeada'nın AB İlerleme Raporları'ndan önce, 2001 yılında AKPM'nde gündeminde yer almaya başladığı görülmektedir. İzleme Komitesi'nce görevlendirilen Alman ve Macar raportörler tarafından hazırlanan Türkiye'nin durum değerlendirmesinin yapıldığı raporda, *"Yeni Gelişmeler"* başlığında dini azınlıklar konusuyla ilgili bölümde Gökçeada (ve Bozcaada) hakkında da bilgilere yer verilmiştir.[12] İlgili paragraftan özetle; raportörlerin araştırma aşamasında 23 Mayıs 2001'de İstanbul'da Rum Ortodoks azınlık temsilcileri ve Patrik ile görüştükleri, diğer konuların yanı sıra *"…Gökçeada ve Bozcaada'nın Lozan Antlaşması ile tanınan Rum etnik karakterinin kaybolduğu…"*, 1965'te 3000 etnik Rum varken, 7-8 bin Türk yerleşimciye karşı sadece 250 Rum'un kaldığı konusunda şikayetlerin dile getirildiğini belirtmişlerdir.[13] Bu adım, yakın yıllarda Gökçeada'nın ilgili konuyla gündemde yerini alacağının göstergesidir ve AKPM'de Gökçeada'ya ilişkin somut girişim için 2005 yılı beklenecektir.

Avrupa Birliği cephesine bakıldığında, Gökçeada'nın ilk kapsama alındığı 2004 İlerleme Raporu öncesinde, konunun AB gündeminde değerlendirilmeye başlanmasını ifade etmesi bakımından, AB organlarından Avrupa Parlamentosu (AP) kapsamında bazı girişimlerin izlenmesi mümkündür. Herhangi bir bağlayıcı ya da yönlendirici bir yasal gelişme olmamakla birlikte, konunun AP içinde de ne şekilde sunulduğunu ve izlendiğini göstermesi bakımından Avrupa Parlamentosu üyelerinin çeşitli yıllarda Konsey ve Komisyon'a verdikleri yazılı sorular ve verilen yanıtlar önemlidir. Örneğin, Avrupa Parlamenteri Yannos Kranidiotis (Yunanistan) tarafından 27 Mart 1996 tarihinde Konsey'e yöneltilen *'Gökçeada ve Bozcaada'daki Durum'* konulu yazılı soruda, özetle, Gümrük Birliği için antlaşma imzalanmış olan Türkiye'nin bu kapsamda da insan haklarına, azınlık haklarına ve uluslararası hukuka saygı temelinde davranması

[12] Andras Barsony and Benno Zierer (Rapporteurs), "Honouring of obligations and commitments by Turkey", *Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee) Report,* Doc. 9120, 13.6.2001. Rapor metni için bkz. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9343&lang=EN,* 10.10.2014.

[13] Barsony ve Zierer, *a.g.e.,* s. 26 (paragraf 130).

217_Cigdem_Sahin.indd 5 31.08.2015 17:34:11

gerekirken, Gökçeada ve Bozcaada konusunda Lozan Antlaşması'nın getirdiği özel özerk yönetim statüsüne ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmediği, Türk yetkililerin *'etnik temizlik politikası'* kapsamında Gökçeada'da faaliyetlerde bulundukları ve bu konuda Konsey'in ne gibi önlemler almayı düşündüğü sorulmaktadır.[14] Etnik temizlik gibi çok ağır bir suçlamanın yer aldığı bu soruya Konsey tarafından verilen cevapta, Konsey'in soruda belirtilen olaylarla ilgili bilgisinin olmadığı, Türkiye'yle olan ilişkilerin yürütülmesinde her fırsatta insan hakları ve temel özgürlüklere saygının öneminin vurgulandığı belirtilmiştir.[15] Bu örnek, AP'de Gökçeada (ve Bozcaada) konusunun gündeme ağır ve asılsız boyutlarda getirilmesinin bir örneği olması itibariyle önemlidir.

Yine benzer bir soru 1998 yılında Parlamenter Alexandros Alavanos (Yunanistan) tarafından *'Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesinin Türk Yetkililerince Uygulanması'* konusuyla Konsey'e yöneltilmiştir. Soruda, 3 Şubat 1998'de Gökçeada'da bir kiliseye yönelik kutsal değerlere saygısızlık tecavüzünün adadaki Rumlara yönelik uzun süredir devam eden *'tedhiş politikasının'* bir parçası olduğu, Lozan Antlaşması'nın 14. maddesi ile adada özel bir idari yapının kurulmasına ilişkin düzenleme yapıldığı, ancak Türkiye'nin bunu uygulamadığı tekrarlanmaktadır. Konsey'e, adalardaki Rumlar'ın azınlık, insan ve dini haklarının korunması amacıyla bu maddenin uygulanmasını sağlamak için Türkiye'yi ikna etmek için ne gibi önlemlerin alınacağı sorulmaktadır.[16] Katerina Daskalaki tarafından yöneltilen benzer bir başka soruda da aynı tür olaylar *'vandalizm'* olarak sunulmuş ve Konsey'in her seferinde verdiği genel cevaplar yerine Türkiye'ye yönelik özel bir uygulama yapılıp yapılmayacağı sorulmuştur.[17]

Genel olarak adalara ilişkin Lozan Antlaşması'yla yapılan 14. madde düzenlemesi üzerinden, değişik olaylardan yola çıkılarak yapılan vurguların göze çarptığı bu ortamda, özellikle *'özel idari yapı'* ya da *'özerk yönetim'* konusu çerçevesinde adalarla, daha çok Gökçeada'yla, ilgili sorunlar yapılandırılmaya başlanmıştır. AP tarafında bu tip gelişmeler yaşanmaktayken, 2002-2004 yıllarında Türkiye'de yasal ve idari reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu süreçte de yazılı sorular devam etmiştir. 2002 yılında Stavros Xarchakos tarafından *'Imbros ve Tenedos'ta zulüm ve kültürel mirasın tahrip edilmesi'* başlıklı soru önergesi, bir adım ileriye giderek, adalardan ayrılmak zorunda bırakılan Hristiyanlar'a *'dini baskı ve zulüm'* uygulandığı, hatta adalardan ayrılmalarının ardından kalan

[14] Written Question E-0696/96 by Yannos Kranidiotis to the Council, 27 March 1996, *Official Journal* C 305, 15.10.1996, p. 14.

[15] Reply, 7 August 1996, *Official Journal* C 305, 15.10.1996, p. 15.

[16] Written Question E-0494/98 by Alexandros Alavanos (GUE/NGL) to the Council, 27 February 1998, *Official Journal* C 304, 2.10.1998, p. 120; Answer, 28 May 1998, *Official Journal* C 304, 2.10.1998, p. 120. (3 Şubat 1998'de gerçekleşen olay, Gökçeada Tepeköy Kilisesi'nde yaşanan bir hırsızlık olayıdır.)

[17] Written Question P-1268/98 by Katerina Daskalaki (UPE) to the Council, 21 April 1998, Official Journal C 323, 21.10.1998, p. 121.

217_Cigdem_Sahin.indd 6 31.08.2015 17:34:11

kiliselerin tahrip edilerek camiye dönüştürüldüğü iddialarını içermektedir.[18] Ayrıca yine Lozan Antlaşması'yla adalara self-determinasyon hakkı verildiği, ancak Türkiye'nin bunu hiçbir zaman uygulamadığı belirtilerek, Komisyon'a bu konudaki tutumu sorulmuştur. Komisyon tarafından cevapta, Lozan Antlaşması'nın uygulanmasının izlenmesinin Komisyon'un yetkisi dahilinde olmadığı, Ağustos 2002'de TBMM'nin kabul ettiği reform paketinde mülkiyetle ilgili konuların ele alındığı belirtilmiş, Türkiye'den genel olarak din özgürlüğü alanında gelişmeler sağlaması beklendiği yazılmıştır.[19] 2003 yılında yine ilgili konuda biri Konstantinos Hatzidakis, diğeri Ioannis Marinos tarafından sorular verilmiştir. Türkiye'nin aday ülke statüsü hatırlatılarak, adalardaki azınlığa yönelik olarak mülkiyet hakları konusunda ayrımcılık yapıldığı, bu gibi ayrımcılıkların AB'ye katılım yolunda ilerleyen bir ülke için doğru olup olmadığı, katılım öncesi müzakerelerin başlaması için Türkiye'ye bir tarih verilmeden önce bu konularda önlem alınıp alınmayacağı sorulmuştur.[20] Bu noktada önemli olan husus, Gökçeada ve Bozcaada'nın, artık Türkiye'nin tam üyelik yolu kapsamında açıkça ifade edilmeye başlanan bir konu haline getirilmiş olmasıdır. Zaten bu gelişme sürecinin sonucu olarak, 2004 yılından itibaren Gökçeada (ve Bozcaada) bir azınlık sorun alanı olarak kabul edilerek, AB ilerleme raporlarında yerini almaya başlayacaktır.

3. 2004-2007 Süreci

Adanın ilk kez konu edildiği 2004 Yılı Düzenli Raporu'nda Gökçeada ile ilgili kısım, şu şekilde yer almaktadır (bu ve sonraki raporlarda, ada genel olarak siyasi kriterler ana başlığında azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması kapsamında konu edilmiştir):

> *"Resmi makamlar tarafından genellikle Lozan Antlaşması kapsamında değerlendirilmeyen Süryaniler gibi gayrımüslim azınlıklara hâlâ okul açma izni verilmemektedir. Gökçeada'daki (Imvros) Rum asıllı azınlık, okullarının yeniden açılması ve adil ve şeffaf usullere dayanmadığı ve mülklerin müsadere edilmesine yol açtığı bildirilen mevcut tapu sicili konusunda güçlüklerle karşılaşmıştır."*[21]

Gökçeada'nın AB'nin gündemine girdiği ilk yılda belirtilen hususlar, özünde sonraki yıllardan farklı değildir. Temel sorun noktaları olarak Rum asıllı azınlığın okullarının yeniden açılması ve mülkiyet konularında yaşandığı ifade edilen zorluklar belirtilmektedir. İnsan hakları ve azınlık-

---

[18] Written Question E-2671/02 by Stavros Xarchakos (PPE-DE) to the Commission, 24 September 2002, *Official Journal* C 11 E, 15.1.2004, p. 11.

[19] Answer, 4 November 2002, *Official Journal* C 11 E, 15.1.2004, p. 11.

[20] Written Question E-3025/03 Konstantinos Hatzidakis (PPE-DE) to the Commission, 17 October 2003, *Official Journal* C 88 E, 8.4.2004, p. 127; Answer, 14 November 2003, *Official Journal* C 88 E, 8.4.2004, p. 128; Written Question E-3623/03 by Ioannis Marinos (PPE-DE) to the Commission, 5 December 2003, *Official Journal* C 88 E, 8.4.2004, p. 153-154; Answer, 5 February 2004, *Official Journal* C 88 E, 8.4.2004, p. 154.

[21] Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu (COM(2004) 656 Final)*, 6 Ekim 2004, Brüksel, s. 49.

217_Cigdem_Sahin.indd 7 31.08.2015 17:34:11

ların korunması konusunu oldukça detaylı şekilde düzenleyen bu rapor, Türkiye'nin katılım müzakerelerine doğru ilerlediği, özellikle azınlıklar konusunun yoğun olarak tartışıldığı gündeme yeni bir azınlık sorun alanı olarak Gökçeada'yı da dahil etmiştir. Diaspora ve Gökçeada'da faaliyet gösteren sivil toplum oluşumları açısından, bu konunun Türkiye için ciddi bir yaptırım mekanizması olarak görülen AB gündemine alınmış olması, ilerideki yıllarda daha fazla somut beklentinin olacağının da güvencesi olarak düşünülmelidir. Kaldı ki 2005'te yayınlanan raporda, konu daha detaylı ele alınmış, somut örnekler üzerinden eleştiri yapılmıştır. Aslında bu raporun bir önemi de, aşağıdaki alıntıda belirtilen AKPM üyelerinin adayla ilgili girişimlerini ifade etmesidir. Gross Raporu'nun 2008'de ilan edildiği süreçte Türkiye'de kamuoyunda verilen tepkilere karşı, resmi makamlarca birden ortaya çıkmış bir rapor gibi davranılmış olması, aslında üç yıl gibi bir süre için Türkiye'nin çalışmaların yönüne dair iradeli inisiyatif almakta yetersiz kaldığını göstermektedir. 2005 yılı İlerleme Raporu'nda Gökçeada ile ilgili kısım şu şekildedir:

> *"Gökçeada'daki (Imvroz) Rum azınlık bir dizi sorunla karşılaşmaya devam etmektedir. Bunlar özellikle tapu sicili işlemlerinden ve arsa ve binaların "doğal veya kültürel varlık" olarak gösterilmesinden -ki bu mülkiyete el konulmasıyla sonuçlanmıştır- kaynaklanmaktadır. Ayrıca, geçmişte istimlak edilmiş olan arsaların satışı için ihaleler açıldığına ve önceden Rum azınlık okulu olan bir binanın azınlığın arzusu hilafına 2005 Haziran'ında otel olarak faaliyete geçtiğine dair bilgiler alınmıştır. Nisan 2005'te Başbakan Erdoğan adayı ilk defa ziyaret etmiş ve cemaatin kaygılarını dinlemiştir. Haziran 2005'te Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin bir Türk ve bir Yunan üyesi adayı ziyaret etmişler ve Rum azınlığın bir dizi sorunla karşılaştığı sonucuna varmışlardır. Türk üye sorunların ele alınması amacıyla yasal düzenlemeler teklif etme niyetinde olduğunu açıklamıştır."*[22]

Bu içeriğe giden süreçte, 2005 yılındaki gelişmelerden birincisi, ilk kez bir başbakanın Gökçeada'yı ziyaret etmiş olmasıdır. 24 Nisan 2005 tarihindeki ziyaret sırasında Başbakan, Gökçeada ve Bozcaada Metropoliti Kyrillos ve İmrozlular Derneği temsilcileriyle görüşerek, doğrudan talep ve isteklerini dinlemiştir.[23] İkincisi ise, AKPM'nin bir Türk ve bir Yunan üyesinin adayı ziyaretidir. Bu ziyaret, aslında Gross Raporu'nun başlangıç adımlarından birini teşkil etmektedir. Gross Raporu'nun hazırlanması sü-

---

[22] Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2005 İlerleme Raporu (COM (2005) 561 Nihai),* 9 Kasım 2005, Brüksel, s. 42.

[23] "Bir Yok Oluş Öyküsü: Gökçeada", *Radikal,* 9.5.2005. *(Çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/turkiye/bir_yok_olus_oykusu_gokceada-745439,* 4.9.2014; "Erdoğan: Oyunu Bozalım", *Milliyet,* 25.4.2005. (Çevrimiçi) *http://www.milliyet.com.tr/2005/04/25/siyaset/siy01.html,* 25.4.2014. Radikal haber metninde yer aldığı şekliyle, Atina ve Selanik'teki İmrozlular Derneği başkanlarının Başbakan'a *"Dünyaya yayılmış olan İmroz diasporasının tümünü temsil ederek size 'Hoş geldiniz' diyor, bu ziyaretinizle özel vatanımıza gösterdiğiniz ilgiden dolayı teşekkür ediyoruz."* diye başlayan bir mektup getirdikleri ifade edilmektedir.

217_Cigdem_Sahin.indd 8 31.08.2015 17:34:12

recini başlatan 29 Nisan 2005 tarihli Karar Önergesi'nin ardından, Yunan parlamenter Elsa Papadimitriou ve Türk parlamenter Murat Mercan tarafından 17-18 Haziran 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.[24] Bu ziyaretin ve sonraki gelişmelerin, Rum diaspora ile yakın temas halinde bulunan Yunan milletvekillerinin ilgisi ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür.[25] Söz konusu önerge ise, aralarında Elsa Papadimitriou'nun ve ileride raporu hazırlayacak olan Andreas Gross'un da bulunduğu AKPM'nin 21 üyesinin imzasıyla Ermeni parlamenter Tigran Torosyan öncülüğünde *"Imvros ve Tenedos"* adıyla sunulmuştur.[26]

Önergenin içeriğini kısaca değerlendirmek yararlı olacaktır. Önergenin başlangıcında, AB ile müzakerelere başlamak amacıyla merkezinde temel özgürlükler ve insan haklarının gözetilmesinin bulunduğu bir dizi reforma girişen Türkiye'nin, bu reformları tamamıyla uygulamadığı belirtilmektedir. Bu kapsamda, Avrupa Parlamentosu'nun *Imvros* ve *Tenedos*'daki Rum azınlığın kötü durumuyla ilgilendiği; Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesi'nin asla uygulanmadığı, Rum azınlık temsilcilerinin kendi okullarını yeniden açmaları ve kendi dillerinde eğitim almalarının hala reddedildiği, her iki adadaki Rum azınlık temsilcilerinin ve dini kurumların mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla yüz yüze olduğu bilgisinin alındığı ifade edilmektedir. Diğer detayların verilmesi ve Türkiye'nin Avrupa standartlarına tam uyumu istendikten sonra, Türk hükümetinin Rum azınlığın mülklerinin iadesini ve her iki adadaki halkların ihtiyaçlarını ele alan, kabul edilebilir bir çözüm bulmak üzere bu meseleye eğilmesi için göreve çağrılmasıyla, önerge son bulmaktadır. 29 Nisan 2005 tarihli bu önerge Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi'ne havale edilmiş ve konunun incelenmesi ve bir rapor hazırlanması için bu komitede İsviçreli Parlamenter Andreas Gross atanmıştır.

2005 İlerleme Raporu, Gökçeada konusunu daha detaylı şekilde ele almakta, özellikle değinilen konuları daha meşru zemine oturtacak iki resmi ziyaret referansını da içermektedir. Görünen odur ki, önceki yılki raporda daha yüzeysel belirtilen sorunlardan mülkiyet konusu öne çıkarılmıştır (okulların yeniden açılması konusuna değinilmemiştir). Türkiye'nin adayı doğrudan etkileyen yasal düzenlemelerine dolaylı atıfta bulunularak, aslında bir değişiklik talebinde bulunulmaktadır. Başbakan'ın ilk kez adayı ziyaret ederek Rum cemaatin *'kaygılarını dinleme'* eylemi, söylem temelinde, raporda ifade edilen sıkıntıların Türk resmi makamlarınca kabul edildiği sonucunu beraberinde getirmektedir.

---

[24] Gross, 2008, p. 2; Marcel Glesener (Rapporteur), "Progress report of the Bureau of the Assembly and of the Standing Committee (29 April - 20 June 2005)", Bureau of the Assembly, Doc. 10589, 20.6.2005. (Çevrimiçi) *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10930&lang=EN,* 5.9.2014.

[25] "Rumlar Gökçeada'ya Dönüyor", *Zaman Gazetesi,* 17.4.2013. (Çevrimiçi) *http://www.zaman.com.tr/dunya_rumlar-gokceadaya-donuyor_2079296.html,* 10.10.2014.

[26] Tigran Torosyan (Author), "Imvros and Tenedos", *Motion for a Resolution,* Doc. 10536, 29.4.2005. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11038&lang=EN,* 5.9.2014.

217_Cigdem_Sahin.indd 9 31.08.2015 17:34:12

Bu gelişmelerin yaşanmasında, şüphesiz Türkiye'nin AB ile katılım müzakerelerine başlamak üzere olması imkan yaratmıştır. 16-17 Aralık 2004'teki Brüksel Zirvesi'nde, AB Konseyi'nin 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'yle katılım müzakerelerini başlatma kararı almış olması,[27] Türkiye üzerindeki AB yaptırım gücünün de artacağı anlamına gelmiş ve bu sürecin başlangıcında çeşitli kesimlerin taleplerinin arkasına AB'yi ya da aynı değerler üzerine temellenmiş diğer örgütleri alarak hareket etmeleri, kendileri için rasyonel bir durum ve fırsat haline gelmiştir. Yunanistan'ın kendisi AB sisteminde yer alırken, AB sisteminin adayı olan ve bu adaylık sürecinin son önemli dönemeçlerinden biri olan müzakere süreci gibi tek taraf ağırlıklı bir yapının karşısında kalan Türkiye'ye ilişkin taleplerinde bu durumu mümkün olabildiğince kullanması, realist bir perspektiften bakıldığında mümkündür.[28] AB ile müzakere süreci, müzakere kavramının doğasından oldukça farklı işleyen bir süreçtir. Masanın bir tarafında Türkiye'nin olması, ülkenin taleplerinin bir pazarlık konusu olarak tamamen dikkate alındığı şeklinde algılanmamalıdır. 2005 yılı İlerleme Raporu, böyle bir sürecin başlangıcında yayınlanmıştır.

Bir yıl sonra 8 Kasım 2006 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporu'nda, Gökçeada ile ilgili kısım şu şekilde yer almaktadır: *"Rum azınlık sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu sorunlar özellikle eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgilidir. Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum azınlığın malları Türk makamları tarafından müsadere edilme ve açık artırmayla satılma tehdidi altındadır."*[29] Gökçeada ile birlikte Rum nüfusun nispeten daha az olduğu Bozcaada'nın da kapsama alındığı bu rapor, bir önceki yılın özeti şeklindedir. Sorunların varlığından bahsedilmekte, ancak Türk makamları tarafından ortaya konan bir *tehdide* de değinilmektedir. Tehdit söyleminin kullanılması, Rum azınlığın mallarının *'yok olması'* olasılığını çağrıştırmaktadır. 2007 İlerleme Raporu, Gökçeada kısmı itibariyle 2006 yılının tekrarı gibi bir görünüm sergilemekte, bu sefer herhangi bir tehditten bahsedilmemektedir.[30]

---

[27] Avrupa Birliği Konseyi, 16-17 Aralık 2004, Brüksel. Türkiye ile ilgili kararın metni için bkz. (Çevrimiçi) *http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/presidency_conclusions16_17_12_04_en.pdf,* 12.7.2013.

[28] Günümüzde her ne kadar Türkiye-Yunanistan arasında tarihten günümüze sorun yaratmış olan konular, iki ülke arasındaki modern dönem ilişkilerde yüksek tansiyon derecesinde öne çıkarılmıyor olsa da, konumuz itibariyle Gökçeada (ve Bozcaada) konusunun ülkenin dış politika gündeminde canlı tutulan bir konu olduğunun da görülmesi gereklidir. Sadece adadan göç etmiş, Rumlar ve Türkiye arasındaki bir konu olarak sunuluyor gibi görünse de, aslında da Yunanistan'ın da bu konuda açık bir taraf olarak kendini tanımladığı analizlerde ihmal edilmemelidir. En açık göstergelerden birini değerlendirmek için, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde yer alan Yunan-Türk İlişkileri Meseleleri kapsamında yer verilen *'Imvros (Gokceada) and Tenedos (Bozcaada)'* başlığına bakmak mümkündür. Burada AİHM, Gross Raporu ve Türkiye'nin sistematik olarak hak ihlalinde bulunduğu noktaları vurgulanmaktadır. (Çevrimiçi), *http://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations/relevant-documents/the-greek-minority-and-its-foundations-in-istanbul-gokceada-imvros-and-bozcaada-tenedos.html?page=3,* 16.9.2014.

[29] Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2006 İlerleme Raporu (COM(2006) 649 Nihai),* Brüksel, 8 Kasım 2006, s. 19.

[30] Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2007 İlerleme Raporu (COM (2007) 663 Nihai),* Brüksel, 6 Kasım 2007, s. 21.

217_Cigdem_Sahin.indd 10 31.08.2015 17:34:12

Sorunların bildirilmeye devam edildiğinin belirtilmesi, konunun takip edildiğinin, ancak sorunların çözümüne yönelik Türkiye tarafından düzenleme yapılmadığı ya da önlem alınmadığını göstermektedir.

AB tarafında 2008 yılına kadar ilerleyen süreçte, doğrudan adaları da ilgilendiren bir konu, azınlık vakıflarıyla ilgili yeni düzenlemelerin uyum kapsamında yapılmaya başlanmış olmasıdır. Cemaat vakıflarının mülkiyetleriyle ilgili düzenlemeleri kapsayan reformlar 2002 yılından itibaren başlamış, 2008 yılında yeni bir Vakıflar Kanunu'nun çıkarılmasına giden bir süreç başlatmıştır.[31] Bunda etkili olan bir başka konu ise, azınlık vakıflarının AİHM'e mülkiyet davaları açmaya ve bunların sonuçlanmaya başlaması, Türkiye aleyhine sonuçlanan kararların çıkmaya başlamasıdır. 1999 yılında Türkiye'ye AB'ye aday ülke statüsü verilmesinin ardından, ülkedeki cemaat vakıfları AİHM'e başvurmaya başlamıştır. İlk sonuçlanan dava Fener Rum Lisesi Vakfı'nın açmış olduğu davadır. 9 Ocak 2007'de Türkiye aleyhine karar verilmiş, vakfa ait malların iadesi ya da 890.000 Euro ödenmesi hükme bağlanmıştır.[32] Bu karar, diğer davalara emsal teşkil etmeye başlamıştır. Rum cemaat vakıfları ve Gökçeada bir arada ele alındığında, bu konu daha önemli hale gelmektedir, çünkü Gökçeada'daki vakıfların ve bunlara bağlı mülklerin sayısı çok fazladır.[33] Gökçeada'da faal cemaat vakıfları, 2003 tarihli cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleriyle ilgili yönetmeliğin ekinde yayınlanan faaliyette bulunan cemaat vakıfları listesine göre şunlardır:[34] Dereköy Aya Marina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, Tepeköy Evangelismos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, Zeytinliköy Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, Bademliköy Panayia Kimisis Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı ve Gökçeada Merkez Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı. Bozcaada'da da Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan vakıf eserlerinden Kaleköy'deki Aya Nikola Kilisesi, 2006 yılında Ağlayan Vakıf Eserleri kapsamında değerlendirilmiş,[35] 22.2.2007 tarihinde onarım projesi onaylanmış ve 2007 yılında Gülen Vakıf Eserleri kapsa-

---

[31] "20 Şubat 2008 Tarihli ve 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu", *Resmi Gazete,* Sayı: 26800, Tarih: 27.2.2008; "Vakıflar Yönetmeliği", *Resmi Gazete,* Sayı: 27010, Tarih: 27.9.2008.

[32] Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı v. Turkey - 34478/97, Judgment 9.1.2007, European Court of Human Rights: (Çevrimiçi) *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"itemid":["002-2949"]}*

[33] 2006 yılında yeni Vakıflar Yasa tasarısının tartışıldığı dönemde, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan bir çalışma neticesinde, Türkiye'de bulunan 177 kilise, sinagog ve şapelin tapusunun azınlık vakıflarına tescil edileceği ve bunların 175'inin Gökçeada'da olduğu tespit edilmiştir. Yurdagül Şimşek, "İşte Kıyamet Kopartan Vakıf Malları", *Radikal,* 28.9.2006. (Çevrimiçi) *http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=199964,* 5.9.2014.

[34] "Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik", *Resmi Gazete,* Sayı: 25003, Tarih: 24.1.2003. Bu vakıflara ayrıca T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü internet sayfasında da ulaşılabilir. (Çevrimiçi) *http://www.vgm.gov.tr/vakifarama.aspx?Cemaat=1,* 14.10.2014. Mazbut Vakıf kapsamında olan Kaleköy Aya Marina Kilisesi Vakfı ve Aya Varvara Kilisesi mevcuttur.

[35] Vakıflar Genel Müdürlüğü, *2006 Vakıf Medeniyeti Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikler Kitabı,* PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 250.

217_Cigdem_Sahin.indd 11 31.08.2015 17:34:12

mına alınmıştır.[36] Yine Aya Marina Rum Ortodoks Kilisesi'nin onarımı da başlatılmıştır.[37]

4. 2008 Gross Raporu ve AKPM Kararı

AKPM tarafında, ada açısından Torosyan önergesinin hazırlandığı 2005 yılından itibaren gelişmeler başlamıştır. Önergenin Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi'ne havale edilmesi ve Andreas Gross'un raportör olarak atanması ve ardından Eylül 2006'da ilgili bölgeye ziyaret gerçekleştirme yetkisinin verilmesiyle, 2006-2008 yılları arasında Atina, Ankara, Gökçeada ve Bozcaada'ya ziyaretler gerçekleştirmiş, Yunanistan ve Türkiye Dışişleri ve diğer temsilcileriyle, diaspora temsilcileriyle, kendisi de Gökçeadalı olan Fener Rum Patriği'yle, ada yöneticileri ve adalılarla görüşmeler gerçekleştirmiştir ve raporunu hazırlamıştır. Gross Raporu, 6 Haziran 2008 tarihinde yayınlanmasının ardından 27 Haziran 2008'de AKPM Genel Kurulu'nda görüşülerek oylanmış, 11 hayır oyuna karşılık 32 evet oyuyla Karar olarak kabul edilmiştir.[38] Karar aşamasına gelmeden önce, Gross'un rapor hazırlık çalışmaları kapsamında 28 Nisan-2 Mayıs 2008 tarihlerinde Gökçeada, Bozcaada ve Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaretler, ulusal basında az çok yer almış ve adalar hakkında hazırlanacağı anlaşılan raporun ne yönde olacağı konusunda soru işaretleri başlamıştır.[39] Hatırlamak gerekir ki, bu ziyaretler, yukarıda görüldüğü üzere üç yıllık bir sürecin sonunda gerçekleştirilmiş ve Türk yetkililerinin bilgisiyle, hatta işbirliğiyle resmi düzeyde planlanmıştır. Ancak gelişmelerin yaşandığı günlerde, bunun yansımaları farklı olmuştur. İlan ve kabul edilen rapor ve ilgili AKPM kararı, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından eleştirilmiş ve özetle şu açıklama yapılmıştır: *"…Rapordaki önyargılı ifade ve ciddi yanlışlıkların düzeltilmesi, raportör ile yapılan görüşmelerde ayrıntılı olarak dikkatine getirilmiştir. Ancak, bu girişimlerimize rağmen raporda gerekli düzeltmeler yapılmamıştır... Raporun, AKPM tarafından kabul edilmiş olması üzüntüyle karşılanmıştır."*[40]

---

[36] Vakıflar Genel Müdürlüğü, *2007 Vakıf Medeniyeti Çevre Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikler Kitabı,* PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 238.

[37] Bu kiliselerin onarımları günümüzde tamamlanmış durumdadır. (Çevrimiçi), *http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=38,* 14.10.2014.

[38] Resolution 1625 (2008) Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): Preserving the bicultural character of the two Turkish islands as a model for cooperation between Turkey and Greece in the interest of the people concerned, *Parliamentary Assembly of the Council of Europe,* 27 June 2008. (Çevrimiçi) *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17668&lang=en,* 25.7.2012. Yapılan oylamada toplam 45 oy kullanılmıştır; 2 çekimser, 11 hayır, 32 evet. Karara hayır diyenler 6 Azerbaycan Parlamenteri (o tarihteki tüm Azerbaycan temsilcileri oylamaya katılmıştır) ve 5 Türk Parlamenteri'dir. Türkiye delegasyonu 9 parlamenterden oluşmaktaydı. Oylamada 2'si çekimser, 2'si evet oyu kullanmıştır. Karar oylama sonuçları için, bkz. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/Votes/DB-VotesResults-EN.asp?VoteID=1002&DocID=12426&MemberID=3498,* 13.10.2014.

[39] Zeynep Gürcanlı, "AB Şimdi de Adalara El Attı", *Hürriyet,* 29.4.2008 (Çevrimiçi), *http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8816405.asp?gid=229&sz=83825,* 13.10.2014; "Gökçeada'ya Avrupalı Konuk", *Radikal İnternet Baskısı,* 28.4.2008 (Çevrimiçi), *http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=254239,* 13.10.2014.

[40] T.C. Dışişleri Bakanlığı, "AKPM Sosyalist Grup Başkanı İsviçreli Parlamenter Andreas Gross'un Raportörlüğünü Yaptığı "Gökçeada ve Bozcaada Başlıklı Rapor Hk.", *Bakanlık Açık-*

217_Cigdem_Sahin.indd 12 31.08.2015 17:34:12

Bu noktada kısaca raporun içeriğini değerlendirdikten sonra, Karar'ın beklentilerine dönmek gerekir. Rapor, taslak karar metninden sonra, temel olarak dört bölümden oluşmakla birlikte, *'Adalarda Mevcut Durum: Günümüzde Ele Alınması Gereken Sorunlar Nelerdir?'* başlıklı bölüm, detaylı olarak düzenlenmiştir: Adaların kültürel ve doğal mirasının korunması, mülkiyet sorunları ve alt yapı sorunları başlıklarında 41 madde halinde durum analizi yapılmıştır.[41] Sonuç bölümünde ise adalar için raporda önerilen iki-kültürlü karakterin korunması ve hatta bir model olarak kurgulanarak sistemli bir takip konusu haline getirilmesi hakkındaki gerekçe ve öneriler sunulmuştur. Genel başlıklar itibariyle adaların tüm bakımlardan topyekün analizi beklentisi doğursa da, rapor özelde adadan göç etmiş ve günümüzde bir diaspora söylemi yapılandırma çabasında olan Rumlar'a ve günümüzde adalarda yaşayan Rumlar'a yönelik bir çözümleme yapılmaktadır. Gross'un bu iki Türk adasını nasıl bir yapıda sunduğunu, AKPM'ne nasıl bir tanımlama ile ifade ettiğini görebilmek açısından, giriş kısmında yer alan bazı açıklamalarını doğrudan görmek gereklidir:

> *"Çanakkale Boğazı'nın girişinde yer alan stratejik konumlarının bile, günümüz uzun menzilli füzeler ve uydular döneminde artık pek de önemli olmaması, adaları stratejik anlamda önemsizleştirmekte; bu da, eski milliyetçi reflekslerin üstesinden gelinmesini ilgili halkların yararına adil bir anlaşmanın sağlanabilmesini mümkün kılmaktadır…. Gökçeada ve Bozcaada, bir şekilde Türkiye'nin eski hataları düzeltme konusundaki yetenek ve istekliliğinde 'gerçek bir sınav' olarak da görülebilir…. ….Türk dostlarımızdan, bu iki küçük adada yaşayanların kaderlerinin milliyetçi politik güçlerle Türkiye'nin Avrupa yönelimi taraftarı politik güçler arasında süregelen mücadelenin bir etki alanı haline gelmemesi için ellerinden geleni yapmalarını rica ediyoruz. Bu iki küçük adanın stratejik açıdan önemsizliği, ulusal güvenlik için herhangi bir tehlikenin olmayacağı rahatlığıyla, tüm ada sakinlerinin yararına olacak şekilde en temel adaletin hüküm sürmesini kolaylaştıracaktır…"*[42]

Her şeyden önce adaların rapordaki günümüz sunum yönelimi, *'stratejik açıdan önemsiz'* yerler olarak yapılandırılması girişimidir. Her ne kadar Çanakkale Boğazı girişindeki önemi ifade edilse de, teknolojik askeri gelişmelerin ardına saklanan bir stratejik önemsizlik atfedilerek, aslında Türkiye'nin aksi bir iddiasına karşılık baştan hazırlanmış bir cevap olması muhtemeldir. Dolayısıyla adalar, güvenlik alanından çıkarılarak, aslında günümüzde Avrupa siyasal mecrasında daha öncelikli ve yüksek gündem konularından biri olarak sunulan azınlık hakları ihlali-insan hakları ihlali alanına çekilmiştir. Metnin kurgusu mesajları itibariyle Türkiye'nin tep-

---

lamaları, No: 118, 30 Haziran 2008. (Çevrimiçi), *http://www.mfa.gov.tr/no_118-_akpm-sosyalist-grup-baskani-isvicreli-parlamenter-andreas-gross_un-raportorlugunu-yaptigi-_gokceada-ve-bozcaada_-baslikl.tr.mfa,* 11.4.2013.

[41] Gross, 2008, pp. 7-11 (points 29-69).

[42] Gross, 2008, p. 4 (points 3, 6, 7).

217_Cigdem_Sahin.indd 13 31.08.2015 17:34:12

kisi beklentisi kabul edilmiş olmakla birlikte, ön savunması *'Türkiye'nin yararına olduğu'* ifadesiyle desteklenmiştir. Her ne kadar önceki hükümet dönemlerinde alınan kararların sorgulanması gibi bir amaç olmadığı ifade edilse de, alınan kararların *'hata'* ve *'ihlal'* olarak sunulması, metni kendi meşru zeminini hazırlamış duruma getirmektedir. Adaların *'sorun yaşanan ve ihlaller yapılan yerler'* olarak ön sunumu ve zaten bütünleşmeci düşüncedeki Avrupa zemininde bir korku ve endişe konusu olarak son yıllarda yükselen *'milliyetçi refleksler ve politik güçler'* düzleminde ele alınması, ancak bunun salt Türk tarafına ithaf edilmesi, AKPM'nin iknası için gerekli dilin kullanıldığı taktik bir söylem olarak okunabilir. Son olarak ve daha önemlisi ise, bu konunun Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesi alanına dahil edilmesidir. Avrupa yönelimi taraftarı politik güçlerle milliyetçi politik güçler arasındaki bir mücadeleden bahsedilmektedir. Adalardaki güvenlikçi yapının baştan milliyetçi reflekslere atfedilmiş olduğu okunduğunda, Meclis parlamenterleri zaten bir ön kabulle metinde iddia edilen Avrupa yönelimi taraftarı politik güçlerin bu mücadelede galip gelmesini isteyeceklerdir. Dolayısıyla raporun ilerleyen kısımlarında yer verilen tüm sözde Türkiye'nin Gökçeada ve Bozcaada'da yaşanan ağır ihlallerini ve çözüm önerilerini kabul etmeleri, işten bile olmayacaktır. Metnin giriş bölümünün sunumu, tarafsızlık söylemiyle düzenlenmiş taraflı bir algı yönetimi örneğidir: Avrupa değerlerinin ihlali söylemi. Dolayısıyla yaklaşık on yıllık bir süreçte Gökçeada'nın (ve Bozcaada'nın) bir azınlık hakları ihlali alanı olarak yapılandırılması sürecinde, Gross'un bu raporunun AKPM'nce kabul edilmiş olması, yani rızanın sağlanması, dönüm noktalarından biridir.

Rapor içeriği oldukça detaylı olduğundan tüm konuların burada ele alınması mümkün olmayacaktır. Ancak metnin ilerleyişi, Gross ve beraberindekilerin bir-iki günlük ziyaret kapsamında Gökçeada'da tek tek belirlemelerinin mümkün olmayacağı mesafelerdeki ve yerlerdeki özellikle mülkiyet taleplerini içermektedir. Gökçeada'nın köyleri birbirine uzak mesafede yer almakta, yerleşim ve tesis bazında bunlar arasında detaylı ve resmi bilgi alacak sürede ziyaretler düzenlemek, Gross'un ziyaret programı içinde mümkün değildir. Dolayısıyla bir ön hazırlıkla gidildiği, ancak bu hazırlığın sadece ve özellikle ada dışında yaşayan ve daha önce göç etmiş Rumlar'dan ve Yunan temsilcilerden alındığı, zaten rapor içinde zaman zaman ifade edilmiştir. Dolayısıyla rapor adalarda yaşayan halklar söylemini kullanırken, aslında kendisi tek bir etnik üzerinden Türkiye'nin egemenlik haklarını üstü örtülü şekilde sorgulamaktadır. Nihayetinde de bu konu Türkiye-Yunanistan arasında bir diyalogla çözümlenmesi gereken bir konu olarak sunulurken, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa kurumları nezdinde önlem alması istenen bir alan haline de getirilmiştir; Gökçeada (ve Bozcaada) Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesi yolunda bir sorun alanı olarak yapılandırılmıştır. Sonuç bölümüne kadar ilerleyen süreçte, adaların Rum kültürünün yok olma tehdidi altında olması söylemi, yavaş yavaş işletilmiş, sonuç bölümünde ise beka çağrışımlı bir *'acil önlem'* gereği üzerinden tüm sorumluluk Türk yetkililere verilmiştir:

217_Cigdem_Sahin.indd 14 31.08.2015 17:34:12

"Eğer Gökçeada ve Bozcaada'nın iki-kültürlü karakteri yaşatılmak isteniyorsa, acil önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu konudaki başarının anahtarı, yetkili Türk makamlarının elindedir: Şayet, bu iki Türk adasını Avrupalı ortaklar arasındaki açık görüşlü ve dürüst işbirliğinin neler başarabileceğini gösteren bir örnek haline getirmek istiyorlarsa, etnik kökenleri ne olursa olsun hala adaların tüm vatandaşlarının yararına gerçek bir kazan-kazan durumu yaratma fırsatına sahiptirler."[43]

Ancak konu salt bir sorun çözümü üzerinden kurgulanmamış, bazı beklentiler de sonuç bölümünde ifade edilmiştir. Raporda belirtilen şekilde Türkiye'nin gerekli görülen önlemleri alması sonucunda, aslında beklentinin de ne olduğu belirtilmiştir: Adadan göç etmiş olan ve hatta başka Rumlar'ın adaya yerleşmek üzere geri dönmesi, Türk vatandaşlığını kaybetmiş olanların ve çocuklarının vatandaşlığı geri almaları. Verilmesi gerektiği ifade edilen mesajda temel sorumluluğun Türk yetkililere verilmiş olması, aslında Avrupa'yla bütünleşmek isteniyorsa *'verilmesi gereken bir mesaj'* olarak okunabilir: *"Türk yetkililerin adalılara ve diasporaya gerçekten bunu istediklerine dair açık bir siyasi mesaj vermeleri gereklidir... Siyasi mesaj, böylesi ortak bir projenin gerçekleştirilmesini amaçlayan somut bir önlemler paketiyle desteklenmelidir."*[44] Görülmektedir ki, bu Rumları'ın adaya bir *'geri dönüş projesi'* olarak kurgulanmaktadır. İlerleyen kısımlarda yer verilecek olan gelişmelerin kapsamı incelendiğinde, bahsedilen geri dönüş projesinin adımları olduğu daha net okunabilmektedir. Raporun sonuç bölümünde yer alan taleplere, ilerleyen kısımda ilgili karar metni kapsamında yer verilecektir.[45]

27 Haziran 2008'de Rapor'un karar eşliğinde kabul edilmesi, raporun içeriğinin onaylanması anlamına gelmektedir. Ancak göze çarpan ilk husus, rapor her ne kadar Yunanistan'la ilgili doğrudan ağır atıflar yapmasa da, karar metnine AKPM'nin *"Türkiye ile Yunanistan arasında son dönemde ekonomik ve kültürel ilişkilerdeki yükselen olumlu ivmeyi takdirle karşıladığı"* ifadesiyle başlamış olması, iki devlet arasındaki siyasi krizlerin sonuçlarından uzun süre muzdarip olmuş adaların halklarının böylesi bir raporun zeminini hazırlayan ziyaretlerin bu olumlu ilişkilerle mümkün olduğunu belirtmesidir (Murat Mercan ve Elsa Papademetriou ziyaretleri).[46] Bu noktada, adalarla ilgili bu girişimin iki devletin ortak kararı olarak kabul edildiği görülmektedir. İki kültürlü karakteri korunan adalar söylemiyle, Türkiye ile Yunanistan arasında bir işbirliği modeli olarak sunulan Rapor'un önerileri, Türkiye açısından da *'vatandaşlarının haklarına saygı'* göstergesi olarak sunulmaktadır.[47] Ancak şu hususun unutulmaması gereklidir: Rapor'da ve Karar'da belirtilen diaspora etki-

[43] Gross, 2008, p. 11 (point 70).
[44] Gross, 2008, p. 11 (points 72, 73).
[45] Gross, 2008, p. 12 (points 74, 81).
[46] Resolution 1625 (2008), p. 1 (points 1, 2).
[47] Resolution 1625 (2008), p. 1 (point 4).

217_Cigdem_Sahin.indd 15 31.08.2015 17:34:12

si,[48] bu noktada vatandaşlık söyleminin resmi boyutta tekrar düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Diasporik söylemlerin derecesinin siyasal baskı gücü oluşturma amacıyla kullanılması da mümkündür. Ayrıca adadan ayrılmış bir diasporanın da fonksiyonu olduğu belirtilirken, bu konunun salt Türkiye-Yunanistan arasında sunulması da çelişkilidir, çünkü *'İmroz Rumları'* olarak kendilerini ifade edenler, özellikle topyekün Rum diasporasından ayrı bir söylemleri olduğunu da belirtmektedir.[49] Bir başka göze çarpan konu ise, Türkiye'nin etnik Rum adalılara ve onların çocuklarına Rapor'da belirtildiği şekilde bir olumlu yaklaşımının, *'Türkiye'nin Avrupa'nın iyi komşuluk değerlerini benimsemedeki istekliliğinin de mükemmel bir örneği olacağı'*nın ifade edilmesidir. Bu yaklaşım, konunun, Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşme sürecine bağlanmış olduğunun bir başka okumasıdır. Özellikle AB'nin üyeleri arasında sınır konularında veya başka kapsamlarda sorunlar olmasını kabul etmeyeceği bilgisi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'yle olan ilişkilerin müzakerelerin ilerlemesinde bağlayıcı bir şart haline getirilmesiyle, ilişkiler hafızasına yerleştirilmiştir.[50] Dolayısıyla Gökçeada (ve Bozcaada'nın) bir başka sınırda yaşanan anlaşmazlık konusu halinde sunulmasında tek işaret edilen sorumlu, adaların günümüz egemeni ve henüz tam üye olmama dezavantajı olan Türkiye'dir.

Karar'da Türk yetkililerin yaptığı *'jestler'*den bahsedilmesinin ardından, bu jestler döneminde elde edilen olumlu ivmenin geliştirilmesi için, bu adaların iki kültürlü karakterinin korunması adına etnik Rum nüfusun adalardan ayrılmasını önlemek, en azından kısmen geri dönüşü sağlamak için, *'acil önlemlerin'* alınması gerektiği ifade edilmekte ve ayrıntılı olarak bu önlemler sayılmaktadır.

Alınması istenen önlemler, özetle:

- Gökçeada'da en az bir tane cemaat okulunun açılmasına izin verilmesi;

---

[48] Karar'ın 6. paragrafında bu durum tekrarlanmıştır: Binlerce Rum adalara dönmek ve hatta yerleşmek ve iş kurmak isteğindedir ve diaspora temsilcileri, adalarda yaşayanların nesnel sorunlarının üstesinden gelmelerinde büyük rol oynamaktadırlar. Resolution 1625 (2008), p. 1 (point 6).

[49] Elif Babul, "Belonging to Imbros: Citizenship and Sovereignty in the Turkish Republic", *The Conference on Nationalism, Society and Culture in post-Ottoman South East Europe,* Oxford, St. Peter's College, 2004, p. 6. (Çevrimiçi) *http://www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/babul.pdf,* 12.4.2011. Babul'un, özellikle 1923 mübadelesinin dışında tutulan Gökçeada ve Bozcaada Rumları'nın kendi söylemleri üzerinden aidiyet yapılarını analiz ettiği bir başka çalışması için, bkz. Elif Babul, "İmroz'da Tanınma Siyasetleri: Ulusal Vatandaşlık, Yerel Aidiyet ve Toplumsal Hafıza", *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine,* Der. Feryal Tansuğ, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012, s. 228-255.

[50] Ankara Anlaşması'nı GKRY dahil AB'nin 10 yeni üyesini kapsayacak şekilde genişleten bir Protokol'ün onaylanması aşamasında Türkiye aynı tarihte bir Deklarasyon yayınlayarak, Protokol'de belirtilen Kıbrıs Cumhuriyeti ifadesi ile Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni herhangi bir biçimde tanınması anlamına gelmediğini beyan etmiştir. AB ülkelerinin 11 Aralık 2006 tarihinde yapılan Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde aldıkları bir kararla, Türkiye bu Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirene dek 8 fasılda müzakerelerin açılmaması, ayrıca diğer fasılların da geçici olarak kapatılamayacağı karara bağlanmıştır. İlerleyen tarihlerde müzakerelerin ilerleyebilmesi şartları, Ek Protokol'ün de ötesinde genişletilmiştir. GKRY Dışişleri Bakanı Kiprianu'nun açıklamasına göre, Türkiye ile müzakerelerde GKRY'nin ilave bazı fasılları daha engellemeye karar vermiştir. Ek Protokol ve Deklarasyon metni için, bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı (Çevrimiçi) *http://www.mfa.gov.tr/ek-protokol-ve-deklarasyon-metni.tr.mfa,* 8.12.2014.

217_Cigdem_Sahin.indd 16 31.08.2015 17:34:12

- Artık kamulaştırılma amaçlarına uygun olmayan şekilde kullanılan kamulaştırılmış bina ve arazilerin eski sahiplerine geri verilmesi veya verilememesi durumunda adil tazminin sağlanması;
- Mazbut ilan edilerek Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yetkisine bırakılmış olan binaların eski sahiplerine verilmesi;
- Cemaat ya da ailelere ait mülklerin uygun şekilde kayıt altına alınması;
- Vatandaş olmayanların miras haklarını tasdik eden AİHM kararlarının, adalıların ve mirasçılarının tüm mevcut belirsiz ve gelecek davalara uygulanması;
- Adaların doğal ve kültürel mirasına verilen zararın giderilmesi;
- Geçmişte Türk vatandaşlıklarını kaybetmiş olanlara ve onların çocuklarına vatandaşlığın tekrar verilmesi;
- Gökçeada-Bozcaada ve Gökçeada-Yunanistan arasında doğrudan deniz ulaşımının sağlanması;
- Hala etnik Rumlar'ın yaşadığı Gökçeada köylerinin altyapı imkanlarının geliştirilmesidir.[51]

Önerilerden özellikle doğal ve kültürel mirasın korunmasıyla ilgili önerileri, sadece böylesi bir kapsamın değil, aslında Gökçeada'da (ve Bozcaada'da) yerleşik tüm vatandaşların üzerinde durduğu ve özen gösterilmesi konusunda sivil toplum düzeyinde çabaların olduğu konulardır. Diğer konular ise idare düzeyinde bilinirliği daha yüksek olan, adalıların daha çok *'iyi ilişkiler'* kapsamında değerlendirdikleri konulardır. Uluslararası düzeydeki yaptırım önerileri hakkındaki farkındalık düzeyi tartışmalıdır. Karar'a göre Türkiye'nin bu önlemleri alıp almadığı, sürekli takip edilecektir.[52] Rapor'dan farklı olarak eklenen en önemli husus ise, Türkiye ve Yunanistan'ın, Lozan Barış Antlaşması'nda belirtilmiş azınlıklara ait konuların ikili temelde ele alınabileceği bir diyalog ve danışma mekanizması kurmaya davet edilmesidir. Lozan Barış Antlaşması'yla ilgili olarak önceki kısımlarda bahsedilen *'özerk idare'* yapısıyla ilgili açık bir söylem olmamakla birlikte, bu davetin aslında belirtilen konuyla ilgili taleplere cevaben sunulduğunun ve konunun ikili zeminde gündeme getirilmesi imkanının yolunun açıldığının düşünülmesi mümkündür.[53]

İçerikleri itibariyle Gökçeada'nın bir azınlık sorun alanı olarak yapılandırılması sürecinde çok önemli iki metin olan Gross Raporu ve ilgili AKPM Kararı'nın konuyu getirdiği noktadan itibaren, 2008 ve sonrasında yaşanan gelişmeler daha bağlantılı olarak yorumlanabilecektir.

5. 2008 Sonrası Gelişmeler

Kasım 2008'de ilan edilen Türkiye İlerleme Raporu, azınlık hakları kapsamında Rum azınlığın eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam ettiğini bildirdikten sonra, Gökçeada'yı (ve Bozca-

[51] Resolution 1625 (2008), p. 1-2 (points 7-9).
[52] Resolution 1625 (2008), p. 2 (points 10, 12).
[53] Resolution 1625 (2008), p. 2 (point 11).

217_Cigdem_Sahin.indd 17 31.08.2015 17:34:12

ada'yı) ele alış tarzını değiştirmiş, sadece Gross Raporu'nu kabul eden AKPM Kararı'na atıfta bulunmuştur:

> *"Kararda, Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliğine örnek teşkil etmek üzere, iki Türk adasının iki-kültürlü karakterinin korunması çağrısında bulunulmaktadır. Kararda, ayrıca, Türk yetkililerinin, esasen Rum topluluğunun mimari mirasıyla ilgili olarak yaptığı olumlu jestleri göz önünde bulundurulmakta ve Türkiye bu ivmeyi özellikle eğitim ve mülkiyet konularında ek önlemler alarak sürdürmeye davet edilmektedir."*[54]

Bu durum, konunun artık AKPM ile paralel şekilde ele alınacağının göstergesi olarak kabul edilebilir. 2008 sonrası süreçte eğitim ve mülkiyetle ilgili gelişmeler, ilgili AB ve AKPM metinleriyle birlikte, kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilecektir.

2009 yılındaki İlerleme Raporu'nda *"Rum azınlık, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayanlar da dâhil olmak üzere, eğitim ve mülkiyet hakları ile ilgili sorunlar yaşamaya devam etmektedir."*[55] hatırlatmasıyla, konunun hala AB tarafından izlendiği görülmektedir. 2010 yılı raporunda ise Rum azınlığın eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunların devam ettiği belirtilmiş, genel olarak Türkiye'deki azınlık okullarının yönetiminin, uygulamaya ilişkin bir düzenleme yapılmasını bekleyen bir sorun olduğu ifade edilmiştir. *"Okullar, öğrenci sayısına (aynı azınlıktan olması şart koşularak kanun tarafından sınırlandırılmıştır) bağlı sürdürülebilirliğe ilişkin sorunlara ilave olarak idari meseleler ve eğitime ilişkin sorunlar nedeniyle usule ilişkin zorluklarla ve kayıt, bütçe sorunları ve bürokratik sorunlarla karşı karşıyadır."*[56] Öğrenci sayısına bağlı sınırlandırma konusunda, Gökçeada örneğinde aşağıda görüleceği gibi, çok ciddi şartlarla uygulamada kısıtlama olmaksızın okulun hayata geçirilmesi söz konusu olacaktır.

2011 Raporu, bu sefer Bozcaada'dan bir örneğin uygulanmasıyla adalara yer vermeye başlamıştır: *"Türkiye, Mart 2011'de Gökçeada ve Bozcaada Piskoposlarının mülkiyet haklarını üzerlerine devretmek suretiyle, AİHM'nin Bozcaada Kimisis Theodokou Rum Ortodoks Kilisesi'nin mülkiyet haklarına ilişkin olarak verdiği Mart 2009 tarihli kararı uygulamıştır."*[57] Rum azınlığın

---

[54] Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2008 İlerleme Raporu (COM (2008) 674),* Brüksel (Gayri Resmi Tercüme), 5 Kasım 2008, s. 25.

[55] Avrupa Komisyonu, *Komisyon Tarafından Konsey'e ve Avrupa Parlamentosu'na Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010 (COM (2009) 533 final) Ekindeki Komisyon Çalışma Belgesi: 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu,* Brüksel, 14.10.2009, s. 28.

[56] Avrupa Komisyonu, *Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2010-2011 (COM (2010) 660) Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı: Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu,* Brüksel, 9.11.2010, s. 32.

[57] Avrupa Komisyonu, *Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 (COM (2011) 666) Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı: Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu,* Brüksel, 9.11.2011, s. 36. 2009'da AİHM'in verdiği bu kararın temeli, Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı'nın 15 Ekim 2003 ve 20 Kasım 2003 tarihlerinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34. maddesi uyarınca yapmış olduğu başvurulardır. Mahkeme bu başvuruları birleştirmiş, ardından Mart 2009'da Ek 1 no'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiğine hüküm vererek, Türkiye tarafından ihtilaf konusu taşınmazların tapu sicilde Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Orto-

217_Cigdem_Sahin.indd 18 31.08.2015 17:34:12

durumunun değişmediği, eğitime erişim ve Gökçeada ve Bozcaada'daki sorunlar dahil olmak üzere, mülkiyet hakkı ile ilgili sorunlarla karşılaşılmaya devam ettiği, bu raporda da tekrarlanmıştır. Bir başka konu ise, Gökçeada'da açılması istenen okulla ilgilidir *("Gökçeada'daki okulun yeniden açılması ile ilgili karar hâlâ sonuçlanmamıştır.")*[58] Aslında 1151 Sayılı Kanun'la yapılan ve hala yürürlükte olan düzenlemeyle, böyle bir okulun Gökçeada'da ve Bozcaada'da açılması mümkün görülmemektedir.[59] Kanun'un eğitimle ilgili 14. maddesiyle, adalarda eğitim şu şekilde düzenlenmiştir:

> *"Madde 14 - (Mülga: 5/2/1951 - 5713/1 md.; ihya: 16/7/1964 - 502/1 md.)*
> *Her iki adada maarif umur ve muamelatı, Maarif Teşkilatı Hakkındaki Kanun ile İlk Tedrisat Kanunu ahkamına tevfikan tensik ve idare olunur. Tedrisat Türkçe, umumi, meccani ve ladinidir. Çocuklarına kendi dini ve lisanını öğrettirmek isteyen veliler ehliyeti Hükümetçe musaddak ve tedrisatı Hükümetin daimi teftişine tabi bulunmak ve masrafı kendileri tarafından tesviye edilmek şartı ile hususi bir hocaya, umumi mektep binaları dahilinde tahsis edilecek dershanelerde program ve ders saatleri haricinde tayin olunacak bir saatte din ve lisan derslerini okutabilirler..."*

Ancak Gökçeada'da önceki yıllarda var olan Rum okullarından birinin açılmasıyla ilgili girişimler, adada ilkokul düzeyinde eğitim alacak yaşta yerleşik Rum asıllı çocuklar olmamasına rağmen başlamıştır. Konu, Rapor'da görüldüğü üzere 2011 itibariyle açık şekilde AB düzlemine taşınmıştır. 2012 İlerleme Raporu'nda da konu tekrar dile getirilmiş, *"Gökçeada'daki okulun yeniden açılmasına yönelik karar hâlâ sonuçlanmamıştır."* şeklindeki ifadeyle, bu girişimler neticesinde yapılan okul açma başvurusunun sonucunun da takip edilen konulardan biri haline geldiği de böylelikle beyan edilmiştir.[60] Neticede, özellikle Rum azınlık derneklerinin

---

doks Kilisesi Vakfı adına tescil edilmesine, tescilin yapılmaması durumunda, Vakıf'a 173.000 Euro maddi tazminat ödenmesine karar vermiştir. Türkiye, Mart 2011'de mülkiyet haklarını devrederek kararı uygulamıştır. Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı v. Turkey - 37646/03, 37665/03, 37992/03, 37993/03, 37996/03, 37998/03, 37999/03, 38000/03, Judgement 6.10.2009, European Court of Human Rights: (Çevrimiçi) *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"itemid":["001-120547"]}* 6.12.2014. (Kararın özet çevirisi T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcılığı tarafından yapılmıştır.)

[58] *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu,* s. 38.

[59] 25.6.1927 tarihli ve 1151 sayılı kanun 14. madde, önce 5.2.1951 tarihli ve 5713 sayılı Bozcaada ve İmroz Nahiyeleri'nin mahalli idareleri hakkındaki 1151 sayılı kanunun 14. maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun'la yürürlükten kaldırılmış (*Resmi Gazete,* sayı: 7732, tarih: 12.2.1951, s. 1), daha sonra 16.7.1964 tarihli ve 502 sayılı Bozcaada ve İmroz Nahiyeleri'nin mahalli idareleri hakkındaki 1151 sayılı kanunun 14. maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanunun yürürlükten kaldırılması ve 1151 sayılı kanunun 14. maddesi, yeniden yürürlüğe konulmasına dair Kanun'la yeniden yürürlüğe konulmuştur (*Resmi Gazete,* sayı: 11761, tarih: 23.7.1964). Bu geri dönüş, o dönemki Kıbrıs meselesi ve Türk-Yunan ilişkileri bağlamında da değerlendirilmektedir.

[60] Avrupa Komisyonu, *Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013 (COM (2012) 600) Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı: Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu,* Brüksel, 10.10.2012, s. 31.

217_Cigdem_Sahin.indd 19 31.08.2015 17:34:12

girişimleriyle 2012 yılının Ocak ayında Milli Eğitim Bakanlığı'nın sözlü onayının alınmasıyla başlayan süreç sonunda, talebin 2013 Mart ayında Bakanlık tarafından kabul edilmesinin ardından, Eylül 2013'te okul açılmıştır.[61] Böylece 2013 itibariyle Türkiye'deki toplam 23 azınlık okulundan 22'si İstanbul'da, bir tanesi de Gökçeada'da faaliyette bulunmaktadır. 300 civarında Rum asıllı vatandaşın yaşadığı Gökçeada'da, eğitim alacak yaşta yerleşik çocuk bulunmadığından, 4 çocuk ve/veya ailelerinin adaya taşınması sağlanmıştır.[62] Ardından 2014 yılında Rum Ortaokulu'nun açılmasıyla ilgili girişimler de sonuçlanmış, 2014-2015 eğitim-öğretim yılının başlangıcına bina hazırlıkları yetişmediği için, bu okul henüz açılmamıştır.[63] Tüm bu gelişmeler sonucunda, 2013 İlerleme Raporu'nda Rum Azınlık Okulu'nun açıldığı bilgisine yerilmiş,[64] dolayısıyla 2014 raporu doğrudan okullarla ilgili bir atıfta bulunmamıştır.

Okullar ilgili bu gelişmelerle birlikte, İlerleme Raporları'nda 1625 (2008) sayılı AKPM kararının uygulanması gereği sürekli tekrarlanmaya devam edilmiştir (2012, 2013 ve 2014 İlerleme Raporları). 2013 Raporu'nda ayrıca AKPM'nin Ocak 2013'te bu kararın geciktirilmeden uygulanması için Türkiye'ye yaptığı çağrıya yer verilmiştir.[65] Bu noktada AKPM tarafından 2008 sonrası gelişmelere dönmek gereklidir. Bu tarihten itibaren 1625 (2008) sayılı karara atıflara ve uygulanması çağrısına değişik raporlarda ve kararlarda da rastlanmaktadır. Bu konuda üç ayrı ancak bağlantılı gelişme öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Fransız Parlamenter Michel Hunault'un Türkiye'deki gayri müslim azınlıkların ve Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın insan hakları ve din özgürlüklerine ilişkin 2009 yılında hazırladığı rapor[66] ve bu rapora ilişkin 1704 (2010) sayılı

---

61 "Gökçeada'da 48 Yıl Sonra İlk Rum Okulu", *Milliyet,* 12.1.2012. (Çevrimiçi) *http://dunya.milliyet.com.tr/gokceada-da-48-yil-sonra-ilk-rumokulu/dunya/dunyadetay/12.01.2012/1487661/default.htm,* 5.7.2012.

62 Konuyla ilgili ulusal basında yer alan bazı haberler için bkz. "Gökçeada'da Rum Okulunda İlk Zil Sesi", *Radikal,* 15.9.2013. (Çevrimiçi) *http://www.radikal.com.tr/turkiye/gokceada_rum_okulunda_ilk_zil_sesi-1150912*; "Gökçeada Rum Okulu'nda Ders Zili 49 Yıl Sonra Çaldı", *İhlas Haber Ajansı,* 16.9.2013. (Çevrimiçi) *http://www.iha.com.tr/gokceada-rum-okulunda-ders-zili-49-yil-sonra-caldi-egitim-299444*; "Gökçeada'da Rum Okulu Tamam Öğrenci Yok", *Hürriyet Gündem,* 30.3.2013. (Çevrimiçi) *http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22928451.asp.*

63 Vercihan Ziflioğlu, "Gökçeada'ya Rum Ortaokulu", *Aljazeera Türk,* 5 Mayıs 2014. (Çevrimiçi) *http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/gokceadaya-rum-ortaokulu,* 5.12.2014; "Gökçeada Rum İlkokulunda Öğrenci Sayısı 2'ye Düştü", *Zaman,* 15 Eylül 2014. (Çevrimiçi) *http://www.zaman.com.tr/gundem_gokceada-rum-ilkokulunda-ogrenci-sayisi-2ye-dustu_2244349.html,* 5.12.2014; "Gökçeada Rum Ortaokulu Eğitim Yılına Yetişemedi", *Milliyet,* 12 Eylül 2014 (Çevrimiçi) *http://www.milliyet.com.tr/gokceada-rum-ortaokulu-egitim-yilina-canakkale-yerel-haber-378460/,* 5.12.2014. 2014 eğitim yılında Rum İlkokulu'nda 2 öğrenci kalmış bulunmaktadır. Ortaokulun açılması mümkün olsaydı, sadece 1 öğrencisinin olacağı ifade edilmiştir.

64 Avrupa Komisyonu, *Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 (COM (2013) 700) Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı: Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu,* Brüksel, 16.10.2013, s. 62.

65 *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu,* s. 63.

66 Michel Hunault, "Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey and for the Muslim minority in Thrace (Eastern Greece)", *Committee on Legal Affairsand Human Rights Report,* Doc. 11860, PACE, 21.4.2009. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.*

217_Cigdem_Sahin.indd 20 31.08.2015 17:34:12

karardır. Karar'da Yunanistan ve Türkiye'ye yönelik çağrılarda yer verilen konulardan biri, 1625 (2008) sayılı Karar'ın Türkiye tarafından gecikmeksizin uygulanması olmuştur.[67]

İkincisi, yine Andreas Gross'un 2011'de Rodos ve Kos (İstanköy) adalarında yaşayan Türk yerleşimcilerin durumuna ilişkin olarak hazırladığı rapor ve 2012 yılında alınan Karar'dır. 6 Mayıs 2009 tarihinde Gross'la birlikte 16 Parlamenter konuyla ilgili bir önerge vermiştir.[68] Önerge, Gökçeada ve Bozcaada raporuna değinerek, bu sefer de Yunanistan hakimiyetinde bulunan Rodos ve Kos (İstanköy) adalarında yaşayan Türk azınlığın durumunun 1967'den beri kötü gittiği, 1972'den beri Türkler'in ana dillerinde eğitim ve din özgürlüklerini yaşama olanaklarından mahrum olduğu, Gökçeada ve Bozcaada raporuna benzer bir raporun hazırlanması önerisini içermektedir. Duruma bakıldığında, Gross'un veya genel itibariyle AKPM'nin 1625 (2008) sayılı karara gelen tepkilere bir denge getirme arayışı ya da Gross'un belirttiği Türkiye-Yunanistan işbirliğine bir dayanak daha oluşturulması için karşılıklılık ihtiyacını karşılamaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. 23 Şubat 2011'de ilgili rapor kabul edilmiştir.[69] Raporun başlangıcında, aslında asıl amacın ne olduğu Gross tarafından ifade edilmekte, Gökçeada ve Bozcaada raporunda ortaya konan Türkiye ile Yunanistan arasında bir işbirliği modeline hizmet etme niyeti ortaya konmaktadır. Çok detaylı olmayan raporda ulaşılan sonuçta, Rodos ve Kos adalarında yaşayan Türk kökenli yerleşiklerin durumunun memnuniyet verici olduğu, adaların kozmopolit yapısına yönelik politikalara uyumlu oldukları, sadece kendi dillerinde eğitim ve dini temsilciliğin statüsüne yönelik düzenlemelerle ilgili ihtiyaçların olduğu belirtilmekte-

coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=12681&lang=en, 7.11.2014. Bu raporun temelini iki önerge oluşturmaktadır ki, aslında Gökçeada ve Bozcaada için Torosyan'ın 2005 yılında vermiş olduğu önergeden birkaç ay sonra ve birbirini takiben sunulmuşlardır: Kıbrıs Rum tarafından Christos Pourgourides öncülüğünde Türkiye'deki gayri müslimlerin din özgürlüğü ve diğer insan haklarına ilişkin durumları hakkındaki önerge ve ardından Türk Parlamenter Murat Mercan öncülüğünde Batı Trakya'daki Müslümanların durumuna ilişkin önerge. Christos Pourgourides and others: "Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey", *Motion for a Resolution,* Doc. 10714, 6.10.2005. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11047&lang=EN,* 5.12.2014; Murat Mercan and others, "The plight of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace, Greece", *Motion for a Resolution,* Doc. 10724, 13.10.2005. (Çevrimiçi) *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11058&lang=EN,* 5.12.2014.

[67] Resolution 1704 (2010) Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey and for the Muslim minority in Thrace (eastern Greece), *Parliamentary Assembly of the Council of Europe,* 27 January 2010. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17807&lang=en,* 10.12.2014. Karar'ın 19. maddesinde (19.15) Türk yetkililer 1625 (2008) sayılı Karar'ı acilen uygulamaya çağrılmaktadır.

[68] Andreas Gross and others (Authors), "The situation of the Turkish minority in Rhodes (Rodos) and Kos (Istanköy)", *Motion for a Resolution,* Doc. 11904, 6.5.2009. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=12176&lang=EN,* 7.11.2014. Gross'la birlikte önergede imzası bulunan Parlamenterler arasında beş Türk üye bulunmaktadır.

[69] Andreas Gross, "The situation of the inhabitants of Rhodes and Kos with a Turkish cultural background", *Committee on Legal Affairs and Human Rights Report,* Doc. 12526, PACE, 23.2.2011. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=12646&lang=en,* 7.11.2014.

217_Cigdem_Sahin.indd 21 31.08.2015 17:34:12

dir. Rapor, Gökçeada ve Bozcaada benzeri eğitim ve din özgürlükleri söylemine de yer vermekle birlikte, çok kültürlü adalar karakteri için adeta bir meşru zemin örneği olarak hazırlanmış gibi görünmektedir. Ayrıca raporun ekinde, 1625 (2008) sayılı kararın önerilere ilişkin olarak Gökçeada ve Bozcaada'da yapılan uygulamaların izlenmesiyle ilgili bir bölüme de yer verilmiş, çoğu konuda ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir. Raporla ilgili alınan AKPM kararında, Rodos ve Kos'ta yaşayan Türk kökenli yerleşimcilerin *'Yunan vatandaşı olmaktan ve adaların ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktan gurur duydukları'* belirtilmiş, dolayısıyla Yunan hükümetine, belirtilen eğitim ve din özgürlüğü konularında Türkiye'ye yapıldığından daha hafif bir çağrıda bulunulmuştur.[70]

Üçüncüsü ise, 2013 İlerleme Raporu'nda da belirtilen AKPM'nin Ocak 2013'te yaptığı 1625 (2008) sayılı Karar'ın Türkiye tarafından uygulanması çağrısıdır. Ancak şu husus belirtilmelidir ki, İlerleme Raporu'nda yer verilen bu çağrı bir AKPM kararı şeklinde değildir; bir önerge düzeyindedir ve AKPM'nde tartışmaya açılmamış, imzacı parlamenterleri bağlamaktadır. Bahsedilen önerge Yunan Parlamenter Theodora Bakoyannis öncülüğünde 19 parlamenter tarafından 22 Ocak 2013'te verilmiştir.[71] Önergede AKPM'nin kararın gecikmeksizin uygulaması, Rum azınlıkların mülkiyet haklarını iade etmesi ve Gökçeada ile Bozcaada'da yaşayan halkın ihtiyaçlarını ele alması yönünde çağrıda bulunması önerisinde bulunulmuştur.

1625 (2008) sayılı Karar'la birlikte, 2012 İlerleme Raporu'ndan itibaren bir başka unsur daha devreye girmiştir: Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun mülkiyet haklarının korunması hakkındaki Mart 2010 tarihli tavsiyeleri. AB'nin son üç raporunda, 1625 (2008) sayılı AKPM Kararı'yla birlikte Venedik Komisyonu'nun tavsiyelerinin uygulanması da takip edilen bir konu haline gelmiştir.[72] 2012'den itibaren AB İlerleme Raporları'nda Venedik Komisyonu'nun 15 Mart 2010 tarihli *"Türkiye'de Dini Cemaatlerin Hukuki Statüsü ile İstanbul Ortodoks Patrikliğinin 'Ekümenik' Sıfatını Kullanma Hakkına Dair Görüş"*üne de atıfta bulunularak,[73] Gökçeada'yı (ve

---

[70] "Resolution 1867 (2012) The situation of the Greek citizens of Turkish descent in Rhodes and Kos, *Standing Committee-Parliamentary Assembly of the Council of Europe,* 9 March 2012. (Çevrimiçi) *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=18075&lang=en,* 7.11.2014."

[71] Theodora Bakoyannis and others (Authors), "The implementation of Resolution 1625 (2008) on the Turkish islands Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos)", *Motion for a Resolution,* Doc. 13104, 22.1.2013. (Çevrimiçi) *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=19360&lang=en,* 10.12.2014.

[72] *Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu,* s. 30; *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu,* s. 61; Avrupa Komisyonu, *Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim: Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2014-2015 (COM (2014) 700) Ekindeki Komisyon Çalışma Dokümanı: Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu,* Brüksel, 8.10.2014, s. 59.

[73] Pieter van Dijk, Christoph Grabenwarter and Fredrik Sejersted (Commentators), *European Commission For Democracy Through Law (Venice Commıssıon) Opinion on the Legal Status of Religious Communities in Turkey and the Right of the Orthodox Patriarchate of Istanbul to Use the Adjective "Ecumenical"*, Adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010), Opinion No. 535 / 2009, Strasbourg, 15 March 2010.

217_Cigdem_Sahin.indd 22 31.08.2015 17:34:13

Bozcaada'yı) da kapsayan dini cemaatlerin mülkiyet haklarına ilişkin olarak bu Komisyon Görüşü'nün uygulanması talebinde bulunulmuştur.[74] Bu doğrultuda, Gökçeada (ve Bozcaada) dahil olmak üzere, gayrimüslim azınlığa tüzel kişilik hakkı tanınması yolunda Türkiye'nin reform çalışmalarına devam etmesi, ilgili mevzuat değişikliği yapılana kadar da vakıflar ve dernekler kanunlarının azınlık gruplarının dini özgürlüklerden tam anlamıyla yararlanabilmelerini sağlayacak şekilde *'yorumlanması'* istenmektedir.

Sonuç olarak görülmektedir ki, AB İlerleme Raporları'nda temelde eğitim ve mülkiyet hakkı kapsamında Gökçeada ve Bozcaada azınlık hakları başlıklarında ayrıca ele alınmış, 2008 yılından itibaren 1625 (2008) sayılı AKPM Kararı'yla bütünleşik olarak gündemi yükseltilmiş, bu yolla Türkiye'ye karşı sergilenen *'uygula ya da tam üyelik yolunda ilerleme gösterme'* yöntemiyle sağlanan gelişmeler sonucunda eğitim konusu gündemde bir nebze hafifletilmiş, ancak mülkiyet hakları konusunda ve diğer hususlarda gündemin sıcaklığı aynen korunmaya, AKPM ve AK Venedik Komisyonu rapor ve görüşleriyle desteklenerek devam edilmiştir. 1990'lı yıllarda başlayan, 2000'li yıllarda gelişen ve özellikle 2008 sonrasında yoğunlaşan şekilde, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi nezdinde başlayan süreçte, AB İlerleme Raporları ve AKPM Rapor ve Kararları yoluyla Gökçeada, bir azınlık sorun alanı olarak yapılandırılmıştır. Dolayısıyla Avrupa kurumlarının talepleri, Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki macerasında bir başka aşılması gereken *'sorun alanı'*na yönelik olarak sunulurken, diğer yandan Lozan Antlaşması'nı Gökçeada (ve Bozcaada) konusunda sürekli öne süren AB tam üyesi Yunanistan'ın çabalarını da, ister istemez, destekliyor bulunmaktadır. Çünkü Yunanistan için bu konu, sadece uluslararası insan hakları gündeminde tarafsız olarak savunulacak bir konu değil, daha önce değinildiği gibi, bir devlet olarak dış politikasında açıkça yer verdiği Türk-Yunan meselelerinden biridir.

6. Gelişmeler ve Olası Eksenler

Tüm bu metinler sürecinde yaşanan gelişmelerin somut yansımaları üzerinde, henüz bu sürecin yaşanıyor olması, bu iki küçük adanın Türkiye gündeminde dahi çok öne çıkmıyor olması, AB gibi çok büyük bir oluşumla bu iki küçük adanın birlikte düşünülmemesi zafiyeti ve siyasal karar alıcıların olayı dış politika olarak değil, yetersiz düzeyde iç politika konusu olarak ele alması gibi nedenlerle durulmamaktadır. Her ne kadar Türk resmi politikasında Gökçeada ve Bozcaada Türk-Yunan ilişkilerinde bir mesele olarak yer almasa da, Yunanistan dış politikasında bir başlık olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Yunanistan'ın bu konuda bir taraf olarak varlığı, görmezden gelinebilecek gibi değildir. Adalardan göç etmiş

[74] *Venedik Komisyonu Görüşü,* AKPM İzleme Komitesi Başkanı Serhiy Holovaty'nin 7 Nisan 2009 tarihinde konuyla ilgili başvurusu üzerine hazırlanmıştır. Görüş'ün kapsamı iki temel konu çerçevesindedir: Türkiye'deki dini cemaatlerin hukuki statüsü ve İstanbul Ortodoks Patrikliği'nin ekümenik sıfatını kullanma hakkı. *European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) Opinion,* (points 105-110), p. 26-27.

217_Cigdem_Sahin.indd 23 31.08.2015 17:34:13

Rumlar'ın diasporik bir güç oluşturma ve taleplerini uluslararası platformda sunabilmesinde de, Yunanistan ve Patrikhane faktörlerinin etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Çalışma boyunca değerlendirilen tüm metinlere yol açan gelişmelerde ortaya konan söylemler (önergeler), hazırlanan durum analizi de içeren raporlar ve alınan kararlar, belirli adımlarla birlikte değerlendirildiğinde, Gökçeada (ve Bozcaada) için daha farklı sonuçların beklenmesini de bir alternatif olarak karşımıza çıkarmaktadır. Gökçeada (ve Bozcaada'da) yaşamış/yaşayan Rum azınlığın eğitim ve mülkiyet haklarının korunması/iade edilmesinin ötesinde, yaşanan gelişmeler, iki ana eksene yönelik taleplere ve olası sonuçlara işaret etmektedir.

Bunlardan birincisi, Gökçeada'dan (ve Bozcaada'dan) göç *'ettirildiği'* savunulan ancak büyük bölümünün geri dönmek istediği öne sürülen Rumlar'a yönelik bir *'geri dönüş projesi'*nin bir beklentiden çok, *'zaten'* işletilmeye başlanmış olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlıklarının geri verilmesi adımıyla sonuçlanması beklenen, özellikle Gross'un 2008 raporundan anlaşılan bu talep, diasporik söylemlerde de görülmektedir. AB ve AKPM raporlarında talep edilen eğitim başlığı sonucunda, Rum ilkokulunun yeniden açılması, olası proje için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Gökçeada'dan ayrılmış olan Rumlar'ın en etkili bir platformu olarak bilinen Atina'daki Gökçeadalılar (İmroz) Derneği Başkanı Konstantinos Hristoforidis'in Gökçeada'da Rum ilkokulunun açılış sürecinde yaptığı açıklama, bir örnektir:

> *"…Bu, bazı insanlara artık Ada'da yaşama imkanını sunacak… Hedefimiz adada olan sadece 1 çocukla okulun açılması değil. Şimdiye kadar oraya gitmeyi düşünen ailelerin de artık bu imkanı kullanarak adaya tekrar yerleşebilmesi... Bizim de dernek olarak tek yapabileceğimiz insanları bilgilendirmek, yüreklendirmek ve mümkün mertebe -Yunanistan'daki çok zor ekonomik şartları biliyorsunuz- elimizden geldiği kadar destek sunmak. Yeniden bir hayat kurmaktan bahsediyoruz."*[75]

Dolayısıyla okulun açılışının, bir hakkın geri kazanılması amacından önce, Yunanistan'da son dönemde yaşanan ekonomik krize de vurgu yapılarak, bir geri süreci için araçsallaştırılması söz konusudur. Yine aynı kapsamda Dernek Başkan Yardımcısı Stelyos Pulados da, ilkokulun açılacak olması ve Yunanistan'daki ekonomik krizin adaya dönmeyi düşünenleri harekete geçireceğine dikkat çekerek, benzer ifadeler kullanmıştır: *"Bu kadar sene kapalı kalan bir okulun açılması gerçekten de bizim için çok büyük bir adım ve önemli bir gelişme… Okulun açılması beraberinde yeni imkanlar getirecek. Sizin de bildiğiniz gibi konjonktür de buna yardımcı oluyor."*[76] Bu yaklaşım, Gross Raporu sürecinde öne çıkan isimlerden biri

[75] Hasan Hacı, "Yunanistan'da Yaşayan Gökçeadalı Rumlar, Adaya Dönmeyi Planlıyor (Özel)", Atina, 16.2.2013. (Çevrimiçi) *http://www.cihan.com.tr/caption/Yunanistan-da-yasayan-Gokceadali-Rumlar-adaya-donmeyi-planliyor-Ozel-CHMTAxMTAyMi80,* 15.12.2014.
[76] Cihan Haber Ajansı, "a.g.m."

217_Cigdem_Sahin.indd 24 31.08.2015 17:34:13

olan Yunan Parlamenter ve ayrıca derneğin onursal üyesi olan Elsa Papademetriou'nun ifadelerinden görülebilmektedir: *"Nihayet Gökçeadalı Türkler için de Avrupa perspektifi olan bir temel atıldı. Gökçeadalı Türkiye vatandaşı Rumlar için de yeniden bir doğuş oldu. Umarım bugün Yunanistan'da olan çok sayıda Gökçeadalı Rum Türkiye vatandaşlığını yeniden geri alır."*[77]

Bu ifadelerin yanı sıra, Türk yetkililere iletilen talepler de zaten açıkça bu yöndedir. Çalışmanın önceki kısımlarında 2005 Nisan'ında dönemin Başbakanı'nın Gökçeada'yı ziyaretinde kendisine iletilen mektup benzeri bir başka mektup, 2012 yılındaki Gökçeada ziyareti sırasında dönemin Cumhurbaşkanı için hazırlanmıştır. Atina, Selanik, Güney Afrika, Avustralya, ABD ve Almanya'daki İmroz derneklerinin başkanlarının imzasıyla yazılan mektupta, genel olarak Rum asıllı vatandaşlara yönelik mülkiyet hakkı taleplerinin yanı sıra, adadan ayrılmış olanlara bazı muafiyetlerle Türk vatandaşlığının geri verilmesi ve geri dönüp yerleşebilmeleri için gerekli şartların oluşturulması talep edilmektedir. Mektubun başlangıcındaki ifadeler de ilginçtir:

> *"…Daha somut olarak, Sizden ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm siyasi liderlerinden, Saygıdeğer Başbakanımız Erdoğan'ın da cesaretle kabul ettiği gibi, geçmişte yapılan hatalar yüzünden yurdunu terk etmek zorunda kalarak tüm dünyaya dağılmak zorunda kalan ancak Türk hükümetinin Rum vatandaşlarına yönelik geri dönme çağrısına hemen olumlu şekilde karşılık vererek tekrar adaya dönmeye başlayan Gökçeada (İmroz) Rum toplumunun insan ve vatandaşlık haklarının iade edilmesini istiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının ve imzalamış olduğu uluslar arası sözleşmelerin çerçevesinde, vatanımızla olan bağlarımızın devam etmesini mümkün kılacak olan koşulların sağlanmasını istiyoruz…"*[78]

Rum ilkokulunun açılması, ortaokul ve lisenin açılma çalışmalarının yapılması, vakıf malları ve bireysel mülkiyetle ilgili iade çalışmalarının yapılması/beklenmesi gibi adımların yanı sıra, bir başka boyutta ekonomik faaliyetler kapsamında görülebilmektedir. Yunanistan'daki krizin Gökçeada'ya dönüşte bir gerekçe ya da başka bir ifadeyle fırsat olarak sunulması söz konusudur.[79] Bununla birlikte, bir başka gelişme hayata geçirilen bir AB projesiyle ilgili faaliyetlerdir. Rum Vakıflarını Destekleme Derneği tarafından yürütülen *'Azınlık Vatandaşları-Eşit Vatandaşlar'* adlı AB projesi kapsamında,

---

[77] Cihan Haber Ajansı, "a.g.m."

[78] İmrozlular Derneği, İmroz Rum derneklerinin tümünü temsilen Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e hitaben hazırlanan mektup, 28 Nisan 2012, Gökçeada. (Çevrimiçi) *http://www.imvrosisland.org/UserFiles/File/Ypomnima_AGul_280412/Enimerotiko_Ypomnima_Pros_AGul_280412_Tr.pdf,* 3.1.2015.

[79] Sümeyra Tansel, "Adada 50 Yıl Sonra Rum Lisesi Açılıyor", *Taraf,* 9 Mayıs 2014. (Çevrimiçi) *http://arsiv.taraf.com.tr/haber-adada-50-yil-sonra-rum-lisesi-aciliyor-154073/,* 26.12.2014. Habere göre, yapılan açıklamalarda kriz nedeniyle Yunanistan'dan adaya gelmek isteyen çok sayıda Rum'un adada okul olmadığı için dönemediği, ancak okul açıldığı için Atina'daki İmrozlular Derneği'ne çok sayıda başvuru yapıldığı belirtilmiştir: *"Yunanistan'da yaşam çok pahalı. Bu insanların adada evleri var. Sağda solda kalmış ufak bahçeleri tarlaları var. Burada üretim yapmak istiyorlar."*

217_Cigdem_Sahin.indd 25 31.08.2015 17:34:13

tarım, hayvancılık ve turizm alanlarında alınabilecek hibe ve destekler konusunda Gökçeada'da bir seminer düzenlenmiştir. Katılımın yoğun olduğu seminerin bir yorumu, hali hazırda adada yaşayanların yanı sıra, tekrar adaya yerleşmeyi düşünen Rumlar'ın ekonomik yaşama ilişkin olanak ve destekler hakkında bilgi edinmesidir. Böylesi bir seminerin yapılması oldukça olağan olmakla birlikte, proje yürütücü dernek tarafından açıklanan amaçlar, konumuz itibariyle bağlantılı sonuçları desteklemektedir: *"Tüm bunların ışığında, Rum Ortaokulu'nun hizmete açılamamasının ardından oluşan hayal kırıklığı ve yeni bir başlangıç için umutların kırıldığı bir dönemde bu tarz kollektif çalışmaların memleketinde kalıp bir şeyler üretmek isteyen Rum halkı için cesaret verici yönüne bir kez daha atıfta bulunmak gerekmektedir..."*[80]

2014 yılında bir başka etkin STK olan Gökçeada ve Bozcaada Araştırmaları Derneği (Imbros and Tenedos Studies Association) tarafından Gökçeada Yer İsimleri Atlası'nın hazırlandığı haberi de gündeme gelmiştir. Yaklaşık 10 yıllık bir çalışma sonucunda ortaya çıkan çalışmada, Gökçeada'da tespit edilen 2400'den fazla yerin (Yunanca) eski ve yerel adlarının toplandığı, interaktif bir harita ile bu çalışmanın destekleneceği açıklanmıştır. Kendisi de Gökçeada'lı olan Patrik I. Bartholomeos'un tarih çalışmaları için önemli olduğunu belirttiği bu çalışmayla ilgili olarak Dernek Başkanı Giorgos Xeinos'un açıklamaları da ilginçtir; yer isimleri haritalarının folklor, tarih, dilbilim çalışmaları yapanlara faydalı olacağı gibi, çeşitli Avrupa kurumlarında Rum azınlığın taleplerinin savunulmasına destek vermek üzere, politikacılara da faydalı olacağını ifade etmiştir.[81] Dolayısıyla konuyla ilgili sivil toplum örgütlenmelerinin Avrupa kurumlarına yönelik ilgi ve yönelimi bir kez daha ortaya konmuş olmaktadır.

Bir başka aktör olarak kilisenin yaklaşımı da gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü Gökçeada kilisesi, adanın gündemde yer verilen eğitim ve mülkiyet hakkı konularında ciddi bir role ve öneme sahiptir. Fener Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'deki örgütlenmesinde İstanbul Başpiskoposluğu yanı sıra dört metropolitlik yer almaktadır ve biri Gökçeada ve Bozcaada Metropolitliği'dir.[82] Merkezi Gökçeada'da olan Metropolitlik, yaklaşık 600 yıllık kesintisiz faaliyetleriyle ada cemaati üstünde ciddi bir yönlendirici güce sahiptir ve eğitim konusunda ciddi bir önem atfedilmektedir.[83] Gökçea-

[80] Rum Vakıflarını Destekleme Derneği, "Derneğimiz 'Azınlık Vatandaşları-Eşit Vatandaşlar' AB programı çerçevesinde İmroz'da 'Yerel Gelişim ve İş Olanakları' konulu bir seminer düzenledi", 25 Eylül 2014. (Çevrimiçi) *http://www.rumvader.org/Page/1259/116/dernegimiz_azinlik_vatandaslariesit_vatandaslar_ab_programi_cercevesinde_imrozda_yerel_gelisim_ve_is_olanaklari_konulu_bir_seminer__duzenledi.html,* 3.1.2015.

[81] Ioanna Zikakou, "Imbros Toponym Map With 2,400 Place Names", *Greek Reporter Europe,* 22 October 2014. (Çevrimiçi) *http://eu.greekreporter.com/2014/10/22/imbros-toponym-map-with-2400-place-names/,* 15.12.2014.

[82] Diğerleri Kadıköy, Tarabya ve Adalar Metropolitlikleri'dir. Daha önce Midilli Metropolitliği'ne bağlı olan Bozcaada Kilisesi, 1925 yılında İmroz'a bağlanarak, bugünkü Gökçeada ve Bozcaada Metropolitliği oluşmuştur.

[83] Meliton Karas, "İmroz'da Dini Hayat ve Kiliseler", *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine,* Der. Feryal Tansuğ, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012, s. 50-55. 15. yüzyıla kadar değişen temsil

217_Cigdem_Sahin.indd 26 31.08.2015 17:34:13

da'da beş kilise vakfının bulunması ve çok sayıda taşınmaza sahip olmaları, mülkiyet konusunda da kiliseyi aktif bir taraf haline getirmektedir. Bunların yanı sıra, Adaya yönelik gerek uluslararası siyasi ilginin gerekse dinsel/kültürel ilginin özellikle 1990'lardan başlayarak 2000'li yıllarda bu kadar yoğunlaşmasındaki en önemli etkenlerden birisi, Fener Rum Patriği I. Bartholomeos'un kendisidir. Gökçeada doğumlu ve ilköğretimi adada tamamlamış olan Patrik, Gökçeada'yla yakından ilgilidir. Doğduğu evin yenilenmesi ve adaya yaptığı ziyaretlerle sürekli cemaatle doğrudan ilişkiler kuran Patrik, uluslararası alanda da oldukça aktif yapısıyla da öne çıkmaktadır.[84]

7. Sonuç

Tüm bu gelişmeler ve açıklanan amaçlar, bir geri dönüş projesini öngörmeyi mümkün kılmaktadır. Ancak bir diğer uzak ama olası eksen söz konusudur ki, o da bir geri dönüş projesinin tamamlanmasıyla, Türkiye'nin Lozan Antlaşması ihlalleri iddiası ve uygulanmadığı ifade edilen özel yönetime ilişkin 1151 sayılı kanun düzenlemelerinin gündeme getirilebilecek olmasıdır. Gökçeada (ve Bozcaada'da) özerk bir yönetimin kurulması iddiasının Avrupa kurumları nezdinde meşru zemininin hazırlanması çabası, uzak ama ek bir olası eksen olarak hatırda tutulmalıdır. Gökçeada'nın, uluslararası siyasal platformlarda detaylı şekilde gözlemlendiğinin, uluslararası sözleşmeler ve kabuller temelinde birtakım izlenme ve raporlanma işlevlerinin Türkiye tarafından da kabul edildiğinin bilinmesi gereklidir. Dolayısıyla raporlara konu edilen hususların durumu hakkında gerekli ve doğru bilginin iletilmesi, devletin üst çıkarlarının gözetilmesi, egemenlik alanı dahilindeki karar ve uygulamaların diplomatik lisanla ifade edilmesinde asıl iş ve sorumluluk, Türk yetkililerine düşmektedir.

Diaspora adı verilen *'dış-ulusdaşlar'*, geniş siyasal platformlarda küçük toplulukları yüksek sesle temsil edebilmekte, o büyük platformları yönlendirebilmektedir. Türkiye'nin etnik olarak nitelendirilen ya da sözde etnik sorunlarının uluslararası platformlarda bugünkü şekliyle tartışılmasında, bu dış grupların rolü gözden kaçırılmamalıdır. Türkiye'nin üzerine düşen rol, Gökçeada (ve Bozcaada) hakkındaki araştırmaları ve

yapısından sonra, günümüze kadar sürekli Metropolitlik olarak kayıt altına girmiştir. Eğitim konusunda kilisenin rolü, özellikle adadaki Kutlumuş Manastırı'nda keşiş olan ve adanın eğitim sistemini geliştirmek için büyük çabalar gösterdiği belirtilen Kutlumuşlu Bartholomeos'un çalışmaları ve onu takiben İmrozlu Başpiskopos Nikiforos Glikas özelinde öne çıkmaktadır.

[84] Patrik I. Bartholomeos, sadece dini bayramlar ve özel ayinler için değil, kişisel ziyaretler ve açılışlara katılmak için de sık sık Gökçeada'ya gitmektedir. Patrik'in ada ziyaretlerine önemli örnekler olarak; 2004 yılında doğduğu köyde açılan İmroz-Gökçeada Koruma, Yardımlaşma, Geliştirme ve Yaşatma Derneği'nin açılış töreni için bkz. "Patrik Paskalya İçin Gökçeada'da", *Vatan,* 21.4.2013. (Çevrimiçi) *http://haber.gazetevatan.com/patrik-paskalya-icin-gokceada-dada/531983/1/gundem,* 23.4.2013; Dini günlerle ilgili ziyaretleri için bkz. "Bartholomeos Gökçeada'da", *İhlas Haber Ajansı,* 18.1.2012. (Çevrimiçi) *http://www.iha.com.tr/bartholomeos-gokceada-da-gundem-211061,* 23.4.3013; "Gökçeada'da Paskalya Ayini", *Bianet,* 6.5.2013. (Çevrimiçi) *http://bianet.org/bianet/toplum/146389-gokceada-da-paskalya-ayini,* 23.4.3013.

217_Cigdem_Sahin.indd 27 31.08.2015 17:34:13

durum analizini siyasal baskılardan uzak bir yapıda öncelikle kendisinin yapması, varsa sorunları ele alması ve hepsinden önemlisi güvenli, tutarlı kararlı ve egemen davranmasıdır. Ayrıca Gökçeada (ve dolayısıyla Bozcaada) konusunda şu çalışmaları da yapmalıdır: Olası bir geri dönüş ve mülklerin iadesi sürecinde, adaya 1940'lardan itibaren iç göç yoluyla yerleşmiş tüm vatandaşların ilgili hakları analiz edilmeli ve geleceğe ilişkin raporlar hazırlanmalı; özellikle Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB üyeliğinden itibaren, AB içinde doğrudan sesini duyurmaya başlayan Rum diasporasının temsilcilerine karşılık, adada yaşayan Türkler ve Rumlar'ın dini ve siyasi baskı olmaksızın görüşlerini dile getirmesi sağlanmalı; diplomatik düzeyde etkin bir çalışma başlatılmalı; bu konuda Türkiye'nin önüne konulan raporlar hukuksal dayanakları sağlam, perspektifi çok yönlü ve içeriği dolu karşı raporlarla cevaplanmalıdır.

Kaynaklar

"25.6.1927 tarihli ve 1151 sayılı Bozcaada ve İmroz Nahiyelerinin Mahalli İdareleri Hakkında Kanun", *Resmi Gazete,* Sayı: 638, tarih 20.7.1927. *http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.3.1151&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=3&No=1151,* 24.2.2012.

ABGS: *AB Uyum Yasa Paketleri,* T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2007.

Answer, 28 May 1998, *Official Journal,* C 304, 2.10.1998, p. 120.

Answer, 4 November 2002, *Official Journal,* C 11 E, 15.1.2004, p. 11.

Answer, 14 November 2003, *Official Journal,* C 88 E, 8.4.2004, p. 128.

Answer, 5 February 2004, *Official Journal,* C 88 E, 8.4.2004, p. 154.

Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2005 İlerleme Raporu (COM (2005) 561 Nihai),* Brüksel, 9 Kasım 2005.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2006 İlerleme Raporu (COM (2006) 649 Nihai),* Brüksel, 8 Kasım 2006.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2007 İlerleme Raporu (COM (2007) 663 Nihai),* Brüksel, 6 Kasım 2007.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2008 İlerleme Raporu (COM (2008) 674),* Brüksel, 5 Kasım 2008.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2009 Yılı İlerleme Raporu (COM (2009) 533) Eki,* Brüksel, 14.10.2009.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu (COM (2010) 660) Eki,* Brüksel, 9.11.2010.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu (COM (2011) 666) Eki,* Brüksel, 9.11.2011.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu (COM (2012) 600) Eki,* Brüksel, 10.10.2012.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu (COM (2013) 700) Eki,* Brüksel, 16.10.2013.

Avrupa Komisyonu: *Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu (COM (2014) 700) Eki,* Brüksel, 8.10.2014.

Avrupa Toplulukları Komisyonu: *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu (COM (2004) 656 Final),* Brüksel, 6 Ekim 2004.

BABUL, Elif: "Belonging to Imbros: Citizenship and Sovereignty in the Turkish Republic", *The Conference on Nationalism, Society and Culture in post-Ottoman*

217_Cigdem_Sahin.indd 28 31.08.2015 17:34:13

South East Europe, Oxford, St.Peter's College, 2004, p. 1-22, *http://www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/babul.pdf,* 12.4.2011.

BABUL, Elif: "İmroz'da Tanınma Siyasetleri: Ulusal Vatandaşlık, Yerel Aidiyet ve Toplumsal Hafıza", *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine,* Der.: Feryal Tansuğ, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012, s. 228-255.

BAKOYANNIS, Theodora and others (Authors): "The implementation of Resolution 1625 (2008) on the Turkishislands Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos)", *Motion for a Resolution,* Doc. 13104, 22.1.2013. *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=19360&lang=en,* 10.12.2014.

BARSONY, Andras and Benno Zierer (Rapporteurs): "Honouring of obligations and commitments by Turkey", *Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee) Report,* Doc. 9120, 13.6.2001. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9343&lang=EN,* 10.10.2014.

"European Court of Human Rights": Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı v. Turkey - 37646/03, 37665/03, 37992/03, 37993/03, 37996/03, 37998/03, 37999/03, 38000/03, Judgement 6.10.2009. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"itemid":["001-120547"]},* 6.12.2014.

"European Court of Human Rights": Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı v. Turkey - 34478/97, Judgment 9.1.2007. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"itemid":["002-2949"]},* 6.12.2014.

GROSS, Andreas: "Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): Preserving the Bicultural Character of the Two Turkish Islands as a Model for Cooperation Between Turkey and Greece in the Interest of the People Concerned", *Committee on Legal Affairs and Human Rights Report,* Doc. 11629, PACE, 6.6.2008.

http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=12011&Language=EN, 21.5.2010.

GROSS, Andreas: "The situation of the inhabitants of Rhodes and Kos with a Turkish cultural background", *Committee on Legal Affairs and Human Rights Report,* Doc. 12526, PACE, 23.2.2011. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=12646&lang=en,* 7.11.2014.

GROSS, Andreas and others (Authors): "The situation of the Turkish minority in Rhodes (Rodos) and Kos (Istanköy)", *Motion for a Resolution,* Doc. 11904, 6.5.2009. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=12176&lang=EN,* 7.11.2014.

HUNAULT, Michel: "Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey and for the Muslim minority in Thrace (Eastern Greece)", *Committee on Legal Affairs and Human Rights Report,* Doc. 11860, PACE, 21.4.2009. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=12681&lang=en,* 7.11.2014.

KARAS, M.: "İmroz'da Dini Hayat ve Kiliseler", *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine,* Der.: Feryal Tansuğ, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012, s. 50-79.

KEYMAN, E.F.: *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha,* STGM, Ankara, 2006.

KRİTOVULOS: *Kritovulos Tarihi 1451-1467,* Çev. Ari Çokona, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012.

KURBAN, D. ve HATEMİ, K.: *Bir 'Yabancı'laştırma Hikayesi: Türkiye'de Gayrımüslüm Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu,* TESEV, İstanbul, 2009.

MERAY, S.L.: *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler,* Takım: II, Cilt: II, No: 348, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, t.y.

217_Cigdem_Sahin.indd 29 31.08.2015 17:34:13

MERCAN, Murat and others: "The plight of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace, Greece", *Motion for a Resolution,* Doc. 10724, 13.10.2005. *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11058&lang=EN,* 5.12.2014.

ÖZÖZEN KAHRAMAN, S.: "Gökçeada'da Göçlerin Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri", *Coğrafi Bilimler Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, 2005, s. 39-53.

POURGOURIDES, Christos and others: "Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey", *Motion for a Resolution,* Doc. 10714, 6.10.2005. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11047&lang=EN,* 5.12.2014.

Reply, 7 August 1996, *Official Journal,* C 305, 15.10.1996, p. 15.

Resolution 1625 (2008) Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): Preserving the bicultural character of the two Turkish islands as a model for cooperation between Turkey and Greece in the interest of the people concerned, *Parliamentary Assembly of the Council of Europe,* 27 June 2008. *http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17668&lang=en,* 25.7.2012.

Resolution 1704 (2010) Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey and for the Muslim minority in Thrace (eastern Greece), *Parliamentary Assembly of the Council of Europe,* 27 January 2010. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17807&lang=en,* 10.12.2014.

"Resolution 1867 (2012) *The situation of the Greek citizens of Turkish descent in Rhodes and Kos, Standing Committee-Parliamentary Assembly of the Council of Europe,* 9 March 2012. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=18075&lang=en,* 7.11.2014."

ŞAHİN, Ç. ve KAYABALI, C.: "Avrupa Birliği'nin Bakışıyla Gökçeada: İlerleme Raporları ve Etkileri", *Gökçeada Değerleri Sempozyumu,* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada, 2008, s. 145-155.

TOROSYAN, Tigran (Author): "Imvros and Tenedos", *Motion for a Resolution,* Doc.10536, 29.4.2005. *http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11038&lang=EN,* 5.9.2014.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: *2006 Vakıf Medeniyeti Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikler Kitabı,* PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara, 2007.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: *2007 Vakıf Medeniyeti Çevre Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikler Kitabı,* PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara, 2007.

VAN DIJK, Pieter, Christoph Grabenwarter and Fredrik Sejersted (Commentators): *European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) Opinion on the Legal Status of Religious Communities in Turkey and the Right of the Orthodox Patriarchate of Istanbul to Use the Adjective "Ecumenical",* Adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010), Opinion No. 535 / 2009, Strasbourg, 15 March 2010.

Written Question E-0494/98 by Alexandros Alavanos (GUE/NGL) to the Council, 27 February 1998, *Official Journal,* C 304, 2.10.1998, p. 120.

Written Question E-0696/96 by Yannos Kranidiotis (PSE) to the Council, 27 March 1996, *Official Journal,* C 305, 15.10.1996, p. 14.

Written Question P-1268/98 by Katerina Daskalaki (UPE) to the Council, 21 April 1998, *Official Journal,* C 323, 21.10.1998, p. 121.

Written Question E-2671/02 by Stavros Xarchakos (PPE-DE) to the Commission, 24 September 2002, *Official Journal,* C 11 E, 15.1.2004, p. 11.

Written Question E-3025/03 Konstantinos Hatzidakis (PPE-DE) to the Commission, 17 October 2003, *Official Journal,* C 88 E, 8.4.2004, p. 127.

Written Question E-3623/03 by Ioannis Marinos (PPE-DE) to the Commission, 5 December 2003, *Official Journal,* C 88 E, 8.4.2004, p. 153-154.

217_Cigdem_Sahin.indd 30 31.08.2015 17:34:13